

SLOVENSKI PREGOVORI KOT KULTURNA DEDIŠČINA KLASIFIKACIJA IN REDAKCIJA KORPUSA

MARIJA STANONIK

V prispevku so predstavljena pretekla in tekoča prizadevanja za pripravo znanstvene zbirke slovenskih pregovorov. Osrednja pozornost je namenjena raziskovalnim načrtom, ciljem in dosežkom interdisciplinarnega raziskovalnega projekta Slovenski pregovori kot kulturna dediščina – Klasifikacija in redakcija korpusa¹ (2010–2014), v katerem je bila digitalizirana in klasificirana zbirka z več kot 60.000 enotami in s tem pripravljena za različne rabe. Projekt so spremljali premisleki teoretične (definicija žanra, klasifikacije) in metodološke narave (statistične metode, podatkovno rudarjenje itn.).

Ključne besede: pregovori, definicija, klasifikacija, redakcija, zbirka, statistika, podatkovno rudarjenje

This article presents past and current efforts to prepare a scholarly collection of Slovenian proverbs. The main focus is on the research plans, goals, and achievements of the interdisciplinary research project Slovenian Proverbs as Cultural Heritage: Classification and Corpus Editing (2010–2014), in which a collection of over sixty thousand units was digitized and classified, and thus prepared for various uses. The project is accompanied by theoretical (genre definition, classification) and methodological (statistical methods, data mining, etc.) considerations.

Keywords: sayings, definition, classification, editing, collection, statistics, data mining

*Največja sreča za moža,
je žena, ki – molčati zna.
Molk je premog.
Premog je – zlato.*

*Česar v glavi ni –
to možnja nadomesti.*

*Kdor podrejene ponižuje,
ta sam sebe povišuje.*

*Čim više kdo stoji,
tem više lahko zleti.*

*Lenuh sam sebi čas krade
in čaka – na nagrade.*

*Kdor ne dela (to se vé):
naj vsaj jé.*

(Mevlja 1966: 76)

¹ Raziskovalni projekt J6-3600 (2009–2013) je financirala Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

UVOD

Ni naključje, da so rekla, reki in pregovori v temeljnem etnološkem priročniku uvrščeni v poglavje »Ljudski jezik« (Novak 1960: 243), saj so največje sestavljene enote, ki jih še prenesajo jezikovni slovarji, in hkrati najmanjši folklorni žanri, ki jih uvrščamo k folklornim obrazcem.

Obrazec ali formula je vmesna stopnja med (gostobesednim) govorom in golim znamenjem. Ni končna okrajšava, temveč v govoru kaj zaznamuje, je zgoščen govor. Je objektivno dejstvo, ponavljajoča se skupna dobrina, ki pokriva pomembno področje pomena, čeprav se subjektivno uporablja zelo različno. Napolnjen je z individualnimi občutki, vendar se navzven ne spreminja, in je predvsem shema za uporabo določenih pravil; se ustali, ponavlja. Dokazana je šifriranost jezika in celó in prav v mejnih situacijah nam njegova formulativnost ne uide. To je slovar obdelelih metafor, njihova slikovitost se je izgubila in postale so le nosilke sporočil. Prav to dela jezik koristen: ustvarja in »misli« za uporabnika in ga razbremenjuje. Vedno je okrajšava – šifra in informacija hkrati (Bausinger 1968). Ivan Grafenauer (1952) je pregovore definiral kot »najkrajšo obliko narodne poezije ... bolj ali manj umetniško izoblikovane okraske ljudske govornice, poezijo za vsak dan.«

PRIPRAVLJALNA FAZA

Medtem ko je frazeologija² po zaslugi Janeza Kebra,³ Erike Kržišnik in Irene Breznik - Stramljič⁴ v slovenski filologiji dodobra uveljavljena, paremiologiji⁵ v slovensko strokovno zavest sploh in slovstveno folkloristiko posebej utira pot Saša Babič (2011a, 2015). Eden vodilnih paremiologov, Wolfgang Mieder (2004), razume paremiologijo interdisciplinarno, saj vanjo štejejo raziskovanje pregovorov s strani antropologije, etnologije, filozofije,

² »Frazeologija je jezikoslovna veda, ki preučuje lekseme, je nauk o stalnih besednih h zvezah. V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* se frazemi pojavljajo v frazeoloških in terminoloških gnezdih. Za frazem so značilni: večbesednost (obsega vsaj dve sestavini), stalnost oblike in pomena, pomenska celovitost, so čustveni ter se pogosto uporabljajo. Frazemi so s svojo ekspresivnostjo zaznamovano jezikovno sredstvo in so pokazatelj ljudskosti, zato so primerni tudi v neumetnostnih besedilih, ker razbijajo suhoparnost, pa tudi v vsakdanjem sporazumevanju, zlasti ko smo čustveno prizadeti. Med frazemskimi tematskimi sklopi je zelo pogosta živalska frazeologija, saj človek živali najbolj pozna, živijo s človekom ali v njegovi bližini ali pa so to eksotične živali.« (Zorko 2012: 168)

³ Razmejevanju in stičnim točkam med pregovori, reki in rekli je v veliko pomoč obsežen *Slovar slovenskih frazemov* (Keber 2011).

⁴ Prva je specialistka zanjo na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani, druga na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Mariboru.

⁵ Paremiologija (iz gr. *paroimia*, pregovor, *logia*, znanost) je znanost o pregovorih in sorodnih obrazcih.

jezikoslovja,⁶ literarne teorije (Hrovat 1983: 10), psihologije, semiologije, slovstvene folkloristike, sociologije in zgodovine.⁷

DEFINICIJA

Pomembna vprašanja v paremiologiji so definicija pregovora (in sorodnih obrazcev: reki, rekla), pomen empiričnih statističnih terenskih metod za raziskovanje pregovorov pri rojenih govornikih, razmerje med lingvistično in folkloristično metodologijo (frazologija : paremiologija) in med pregovorom in drugimi folklornimi žanri (v slovenskem primeru: pregovor - vraža - prilika - avtorski drobni žanri, kot so aforizmi, sentence, maksime ipd.),⁸ semiotično preučevanje pregovorov, semantične obravnave, raziskovanje družbenega konteksta za čim ustrežnejše razumevanje posamičnega pregovora, vremenski »pregovori«, vprašanja etike (pri stereotipih in predsodkih v pregovorih), lastnosti (funkcija in uporaba) pregovorov v literaturi itn.

O paremiologiji in frazeologiji so v slovenski slovstveni folkloristiki opravljene prve raziskave po slovaškem zgledu in se nanašajo na razmerje med paremiologijo in frazeologijo ter jezikoslovnimi in etnološko-folklorističnimi opredelitvami paremiologije (Švab 2003).

Poglavitni cilj slovstvenofolklorističnega projekta je znanstvena zbirka pregovorov z dodanim znanstvenim aparatom in viri, temeljit strokovni komentar in na podlagi slovenskega gradiva izpeljana žanrska definicija pregovora in morda tudi reka in rekla. Teoretični cilj je na podlagi slovenskega empiričnega gradiva utemeljiti definicijo za pregovore in izbrati primerno shemo za njihovo razvrstitev. Poleg teoretičnega in metodološkega študija so za znanstveno objavo pregovorov, ki so opremljeni z ustreznimi kvalifikatorji, pomembni razčlenjena predstavitev virov in spremljajoči registri, v tukajšnjem primeru abecedni seznam ključnih besed (te lajšajo iskanje posameznega pregovora).

Sistematični pregled definicij o pregovorih (Švab 2003) se stalno nadgrajuje in celo spogleduje z večkrat ponovljenim stališčem, prvič ugotovljenim že leta (Bausinger 1968), da pregovori uhajajo zanesljivi definiciji. Kljub stališču paremiologov, da za pregovor ni prave definicije, je za klasifikacijo nujna vsaj delovna definicija: to je najkrajša oblika slovstvene folklore, vpletena v vsakdanji pogovor z okrasnim namenom, za podkrepitev lastne misli / trditve ali njuno relativiziranje, ko se izraža splošna resnica, nauk, prisposoda; glavni lastnosti sta jedrnatost in domiselnost.

⁶ Sociolingvistika in frazeologija uvrščata pregovore in pasivni del besedišča in jih povezujeta s pisno rabo jezika (Lipavic Oštir 2014: 126).

⁷ Danes se nam, na primer, ugotovitve o zapostavljanju žensk »Sadovnjak revne ženske je pod životcem in njena duša pod predpasnikom (estonski). Najslabše pri moškem je boljše kot najboljše pri ženski (holandski). /.../ zdijo /.../ globoko pod nivojem nevzdržnih predsodkov in jih ne moremo ocenjevati niti kot subjektivno naravnane sodbe« (Hrovat 1983: 9); to nedvoumno razkriva tudi zbirka slovenskih pregovorov in hkrati narekuje, da bi jih pretreslo tudi zgodovinopisje.

⁸ Po zaslugi Renata Podbersiča (2007) se je iz slovenske Čičarije zanje ohranil izviren narečni izraz *prekvantice*.

Ob klasifikacijskih problemih so osrednjega pomena naslednja vprašanja: abecedna ali tematska ureditev, ustrezna definicija pregovora (semantična ali leksikalna: pri tej so pomembni evfoničnost, poetičnost, dolžina stavka, kontekst). Izhodišče za tipološko urejanje so predvsem leksika, sintaksa, povezave, geografski izvir.

TERMINOLOGIZACIJA *PREGOVORA* V SLOVENŠČINI

Razprava o terminologizaciji sledi razvoju termina *pripuvist* > *prigliha/priglica/exemple* > *recilo*, *pametnica* > *prislovica* > *pregovor* (Stanonik 2009). Pregovor v današnjem pomenu besede so ob nastajanju slovenskega knjižnega jezika v protestantizmu imenovali *pripuvist*. To nikakor ni pripoved, kakor bi bilo mogoče sklepati iz predpone *pri-*, temveč to, s čimer se danes označuje pregovor ali iz/rek. Primož Trubar, Jurij Dalmatin, Adam Bohorič zanj niso imeli enotne definicije. Alasia da Sommaripa je v svojem slovarčku prevajal italijanske *proverbi* s slovensko rabljeno *pripuvistjo* in *prigliho* (*priglica*). Ni jasno, ali je Mihael Rogerij v času katoliške obnove in protireformacije rabil *pripuvist* in *prigliho* vsako s svojim pomenom ali le sinonimno za današnji pregovor. Pri Adamu Skalarju je potrjeno, da je leksem nekdanj pomenil proces: kultivirano prerekanje s ciljem prepričati koga (prim. glagol pregovarjati). Ožbalt Gutsman je v nemško pisani slovnici (1777) uporabljal le nemško terminologijo: *Mundarten*, *Nebensarten*, *Redensarten*, zato pri njem manjka slovensko poimenovanje njenih posameznih kategorij. Samo Marko Pohlin je še uporabljal *pergliho* v pesmi, ki hvali Miheličevo zbirko pregovorov. Iz konteksta se vidi, da mu je pomenila *parabolo*, *priliko*. Vsaj znani primeri dokazujejo, da je Pohlinove *exemple* težko razumeti kot zglede. Drugi razsvetljenci – po tukajšnjem védenju – tega izraza niso več uporabljali. Kaže, da je Valentin Vodnik prvi rabil le izraz *pregovor*, toda sočasno se je pri Slomšku poleg njega pojavila *prislovica*.⁹

V obdobju realizma so se poleg postopnega poimenovanja *pregovori* pojavili specializirana *recila* in na drugi *pregovori*, *izreki*, *pametnice*.¹⁰ Leta 1887 pregovore, reke in prilike kanonizira zbirka z naslovom *Pregovori, prilike* in *reki*, ki jih je zbral Fran Kocbek (Kocbek 1887).

V drugi polovici 20. stoletja je Ivan Grafenauer (1952) sledil procesu razmejevanja pregovora in prilike (parabole). Ta se je kot poučna zgodba izločila iz pojma *proverbium-adagium-pregovor*. Skupna jima je samo še prispodoba. Oba pojma sta dobila tudi v slovenščini vsak svoje ime: pregovor po latinski besedi *proverbium*, po grško-latinski besedi *parabola* je nastala prilika, ki jo je od Trubarja do začetka 19. stoletja skoraj spodrinila nemška sposojenka *prigliha*. Šele Matevž Ravnikar jo je spet nadomestil z domačim izrazom *prilika* (Stanonik 2009).

⁹ Mogoče je v sorodu s *poslovico*, ki je prišla iz ruščine v srbsčino in se uveljavila (Đorđević 1996: 397–398).

¹⁰ V strokovni rabi se *recila* in *pametnice* niso utrdile. *Pregovori, izreki* in *pametnice*. (Zapisal A. K. Sežun-ov.). *Vertec* 1871.

V obdobju realizma se je začela krepiti zavest, da je pri pregovorih starost pozitiven kvalifikator. Peter Hicinger jih je imenoval »stare resnice«. Ni pa več mogoče dognati, od kod Tonetu Šifrerju (1947: 24) »stara beseda« v pomenu pregovor: »Aprila trava ne raste, če bi jo iz zemlje vlekel, maja pa raste, če bi jo nazaj tiščal, pravi *stara beseda*, pokrita s prijetno prevleko davnine.« Zaledje zanjo je iskati v *Svetem pismu*, bodisi da jo je našel v domačem narečju ali je njegov lasten izum.

IZVIRI PREGOVOROV

Po navedbah več strokovnjakov so v zdaj poznani obliki pregovori iz *Svetega pisma* nastali v 6. stoletju pr. n. št. Nastajali pa so že od 10. stoletja pr. n. št. vse tja do 2. tisočletja, do Abrahama. Korenike (odlomki, motivi, besede) za posamezne od njih segajo daleč nazaj v Egipt in Mezopotamijo (Sveto pismo 1997: 986).¹¹ Za številne pregovore ni mogoče ugotoviti, od kod izvirajo: iz antične in judovske kulture, srednjeveške književnosti in samostanov ter humanističnih zbirk. Morda je največ skupnega fonda pregovorov in rekov res iz srednjega veka.

Kaj je pregovor (*Sprichwort*)? Še danes navadna oznaka izhaja iz *sprechen* in je prvotno pomenila nekaj kot tekoče, velikokrat izgovorjena beseda. Postavljena je nasproti 1200 starejšim izrazom kot *staroizgovorjena beseda*, starovisokonemška *bischaft*, *-spel*, *-wurt*. V skoraj nepregledni literaturi je veliko nasprotujočih si definicij. Na splošno se nanašajo na naravo stavkov/povedi, ljudskost, skrčenost in splošno veljavno trditev, za praktična življenjska pravila spesneno izjavo (Beyer in Beyer 1996: 6).

Prva zbirka pregovorov v angleščini je iz 11. stoletja, francoska s 406 enotami iz 13. stoletja. Prva večjezikovna zbirka pregovorov je iz leta 1555, s španskimi, katalonskimi, portugalskimi in italijanskimi pregovori. *Paremiologije* Hieronima Megiserja (1592, 1605) svetovna paremiologija ne pozna, čeprav vsebuje pregovore in reke v grškem, latinskem, italijanskem, francoskem, nemškem, hebrejskem, turškem, arabskem in v drugih jezikih. Vanjo je uvrščenih tudi okrog 20 pregovorov v »sclavonisch« jeziku. Peter pl. Radics (1882) jih je brez pridržkov imel za slovenske, Fran Levstik (1882) pa za hrvaške. Danes sklepajo, da gre za pregovore z obrobja Istre, bili so najbrž skupni slovenščini in hrvaščini. Dvom o Megiserjevi zbirki je krepilo stališče, da za prvo zbirko slovenskih pregovorov velja zbirka 150 pregovorov, ki jo je objavil Ožbalt Gutschmann leta 1777, dodano nemško-slovenskemu slovarju. *Pregovore, prilike in reke* (Kocbek 1887) je Peter Grzybek (2008) ocenil kot temelj slovenske paremiografije, saj je bila osnova naslednjim objavam (Lipavic Oštir 2014: 129). Vendar je prav, da tudi tu ne spregledamo vsaj 26 pregovorov v *Arcticae horulae* iz leta 1568 (Stanonik 2009: 35–37).

Tudi pregovore in rekla/reke je treba razumeti kot potopljeno kulturno dobrino. Ni enoten žanr, kar kažejo izvir, vsebina, funkcija, razširjenost variant itn. Slovstvena folkloristika v prizadevanju, da bi odkrila njihov nastanek in razvoj, kot pomembne

¹¹ Za podatke in pojasnila se zahvaljujem biblicistu, škofu dr. Juriju Bizjaku, 3. 10. 2014.

upošteva v njih pogansko-mitološke sledove in številne jezikovne posebnosti (arhaizmi). Iz veliko pregovorov/rekov se dá rekonstruirati posamično obdobje, vendar je kronologija nastanka pregovorov in rekov zelo zapletena – glede na to, da je v njih očiten postopen razvoj človekovega mitološko-religioznega in metafizičnega doživljanja sveta. Pomanjkanje pisnih dokumentov o izviru pregovorov in rekov priča o njihovi globoki starosti. Sledovi prvotnega človekovega mišljenja so ohranjeni le v govoru. Marsikatero vzgojno misel so apokrifni pisarji verjetno le pripisali visokim osebnostim. Na svetu je doslej izšlo že nad 30.000 zbirk pregovorov in skoraj v vsaki se ponavljajo določena grenka spoznanja, npr. *Denar sveta vladar* (Hrovat 1983: 7).

Ob vprašanju, katere družbene skupine uporabljajo pregovore in katere zgolj miselne izreke, se zatakne. So pregovori bistroumni domisleki izobraženih ljudi, kakor meni Friedrich Schlegel, ali bistri, dovtipni domisleki preprostih ljudi (Bausinger 1968). O tem je André Jolles (1930) menil, da so pregovori last nižje in srednje družbene plasti, miselni izreki pa višje.

Sprva so pregovori in reki imeli samo dobesedni pomen, npr. *Revščine in kašlja ni mogoče skriti*. Sčasoma je formulacija prevzela tematsko-vsebinsko in formalno-umetniško vlogo in s tem tudi alegorično. »Življenjska modrost« se je od antike do novejših mislecev pretakala po svetu in jo najdemo v slovenski slovstveni dediščini, ne da bi se zavedali njenega prvotnega izhodišča. Slovensko polžarsko geslo *Hiti počasi!* so imeli že stari Grki (*Speúde braéos*) in Rimljani in potem po vrsti vsi narodi – Italijani, Francozi, Španci, Nemci, Madžari, Rusi (Trdina 1965: 220).

Veliko enakih pregovorov pri vseh slovanskih narodih prav tako dokazuje njihovo globoko starost, saj idejno-tematska in stilno-formalna podobnost potrjujeta njihov skupni izvir. V njih sta življenjski stil in svetovni nazor izražena najneposredneje.

Vsak narod veliko pregovorov in rekov sprejme od drugih, s katerimi je dolgo tesno kulturno in zgodovinsko povezan. Pregovori razkrivajo poteze posamičnih (etnični, narodni, pokrajinski) skupnosti, njihov način mišljenja, opazovanja in navade. Vsak narod ima lastne, zanj značilne pregovore. Nikoli jih ne smemo prevajati dobesedno. Misel, da se človek v bistvu nikoli ne spremeni, Slovenec pove: *Osel je osel, četudi je Boga nosil*. Nемец v takem primeru reče: *Osel obdrži svoja ušesa, četudi žre grški osat* (*Der Esel behält seine Ohren, auch wenn er griechische Disteln friesst*), Anglež: *Osel ni nič drugega kot osel, čeprav je natovorjen z zlatom* (*An ass is but an ass, though laden with gold*), Italijan ugotavlja: *Kdor se kot osel rodi, kot osel umre* (*Chi asino nasce, asino muore*), Španec drugače: *Četudi se opica obleče v svilo, ostane opica* (*Aunque la mona se vistsa de seda, mona se queda*), Francozu je volk zmeraj volk (*Le loup est toujours loup*), Rus pravi, da neumnosti ne stepoš iz glave (*Dur iz glovy ne yjdet*) (Trdina 1965: 220).

Dokaz za vpetost slovenskih pregovorov v evropsko in svetovno dediščino je madžarska zbirka evropskih pregovorov v 55 jezikih in ustreznica v arabščini, perzijščini, sanskrtu, kitajščini in japonščini – *European Proverbs (in 55 Languages with Equivalents in Arabic, Persian, Sanskrit, Chinese and Japanese)* / *Európai közmondások (55 nyelven arab, perzsa,*

szanszkrit, kínai és japán megfelelőkkel) (Paczolay 1997). Med njimi so tudi slovenski, pri čemer sta bili vir Bojčeva (1974) in Prekova (1982) zbirka. Navedeni so v izvirniku, tudi v več različicah, in prevedeni v angleščino.¹² Samo v treh primerih od 106 pregovorov ni slovenskega.¹³

Za primerjalno in slovensko paremiologijo so posebej dragocene razprave Agnieszke Będkowske-Kopczyk, v katerih z metodami kognitivnega jezikoslovja primerja pojem dóma v slovenščini in poljščini (1996: 86–94), razbira podobe žene v bolgarskih, poljskih in slovenskih pregovorih (1998: 29–285), pretehtava pregovore kot znanstveni vir za podobo Slovanov (2003: 79–86) in se naposled posveča razmerju med frazeologijo in paremiologijo (2008: 226–234).

RETROSPEKTIVA O SLOVENSKIH PREGOVORIH

Edino, kar je nastajajoča slovenska paremiologija doslej storila v zvezi s konkretnim slovenskim gradivom, je nekaj terenskih raziskav (Makarovič 1975: 172–207; Tomše 1999; Pugelj: b. n. l.; prim. Babič 2010, 2011a, 2011b, 2011c) in zgodovinski pregled (Stanonik 2000, 2004) o sprva bolj naključnem zapisovanju, ki se je nadaljevalo s sistematičnim zbiranjem slovenskih pregovorov.

Po zaslugi protestantov Primoža Trubarja v prvem slovenskem koledarju (1557, 1582) in Adama Bohoriča v *Zimskih uricah prostih* (1584) so objavljeni slovenski pregovori zgodnejši od prve madžarske objave (1598). Ta drobni folklorni žanr je bil dokaj priljubljen v času katoliške prenovne in protireformacije. Glede na to, da sta Mihael Rogerij in Janez Svetokriški sentenčne misli skoraj dosledno podajala v latinščini, preden sta jih ponovila v slovenščini (več Babič 2011b), je potrebna posebna študija o virih za pregovore, ki se nam danes zdijo domači. Matija Kastelca *Nebeški cilj* (1684) je prava zbirka moralnih nauk in sentenc, ki so se sfolklorizirali in nekateri ohranili do danes. Čez 20 vremenskih pregovorov je zapisanih v *Novi Krainski pratiki* za leto 1741.

Prvo samostojno, vendar zgubljeno, zbirko z nad 100 slovenskih pregovorov z Dolenjskega in Gorenjskega je pripravil Janez Mihelič iz Pohlinovega preroditeljskega krožka. V zapuščini Franca Metelka je ohranjenih 208 oštevilčenih jezikovnih obrazcev pod naslovom *Kranjski pregovori*. Vmes je nekaj rekov. V romantiki v nasprotju z drugimi

¹² Slovenski 1/36, 2/42, 3/ 46, 4/52, 5/57, 6/62, 7/69, 8/74, 9/80, 10/85, 11/90, 12/94, 13/98, 14/102, 15/107, 16/112, 17/117, 18/123, 19/129, 20/134, 21/140, 22/144, 23/148, 24/153, 25/157, 26/163, 27/167, 28/172, 29/177, 30/180, 31/184, 32/188, 33/193, 34/200, 35/206, 36/211, 37/215, 38/221, 39/226, 40/230, 41/234, 42/239, 43/247, 45/251, 46/254, 47/258, 48/261, 49/265, 50/–, 51/275, 52/278, 53/282, 54/285, 55/290, 56/294, 57/297, 58/302, 59/306, 60/310, 61/314, 62/317, 63/321, 64/325, 65/329, 66/332, 67/336, 68/340, 69/344, 70/348, 71/351, 72/355, 73/357, 74/362, 75/367, 77/–, 78/375, 79/379, 80/382, 81/386, 82/389, 83/393, 84/396, 85/399, 86/402, 87/407, 88/411, 89/407, 90/419, 91/421, 92/426, 93/428, 94/431, 95/435, 96/438, 97/441, 98/445, 99/448, 100/451, 101/453, 102/457, 103/460, 104/462, 105/464, 106/–.

¹³ Poleg slovenskih manjkajo po tri različice danskih, španskih, švedskih in turških pregovorov.

ustvarjalci Anton M. Slomšek nobenega drugega folklornega žanra ni tako cenil in se je zavedal vrednosti pregovorov (in prilik) tudi za jezikoslovje.

Pregovori Vojteha Kurnika so do nedavnega veljali za izgubljene. Na 150 listih formata 21,5 x 17,5 cm so zapisani z rjavo tinto. Vseh zapisov je 4411, vendar se nekateri večkrat ponovijo. Še zmeraj ni jasno, ali je pridobljena rokopisna zbirka zgolj eden od omenjenih zvezkov, ali so vanje zvezani vsi štirje, o katerih govori avtor.

Iz obdobja realizma se je ohranilo veliko pregovorov v slovenskem leposlovju. Pri Josipu Jurčiču jih je popisanih vsaj 275. Posebej so jih zbirali in objavljali Fran Erjavec, Vojteh Kurnik, Jakob Volčič (Endstrasser 1988), zbirala sta jih tudi Janez Bilc in J. Žnidaršič, vsi na zahodnem delu slovenskega etničnega ozemlja.

Viljem Urbas (1869) je avtor najzgodnejšega strokovnega članka o pregovorih. Po definiciji in navedbah različnih mnenj o pregovorih od antičnih mislecev naprej in njihove vrednosti za vsako narodno/jezikovno skupnost, ker izražajo tudi njenega duhá, je naštel po njegovem najpomembnejše tedaj znane slovanske zbirke pregovorov in obžaloval, da ničesar ne ve o Miheličevem rokopisu Kranjskih pregovorov. Po obliki je ločil »pregovore, prilike, modre izreke, gesla, govorila in prislovne izraze, ki le bolj šaljivo kako bistrumno misel izrekajo«. Na kratko je orisal njihovo razmerje z drugimi folklornimi žanri (pravljice, povedke itn.) in jih razdelil v take, ki kažejo svet, kakršen je (so podobe človekovega delovanja), in v take, ki kažejo, kakšen bi moral biti (pravila za življenje). V desetih nenaslovljenih razdelkih so razvrščeni pregovori in prilike o človeku, njegovih lastnostnih in ne/sposobnostih in domovini, in to ne le iz slovstvene folklore, temveč tudi iz literature. Vmes je komentiral ozadje njihovega nastanka, različne oblike ene in iste misli, okoliščine, kdaj so ta ali oni pregovor, prilika, izrek primerni za rabo, itn. V predgovoru k zbirki *Pregovori, prilike in reki* je pomembna Kocbekova misel o njihovi genezi: »Izreki nekdanjih modrecev premenili so se v ustih ljudstva v narodne pregovore« (Kocbek 1887: 181). Pregovore je razvrstil dosledno po abecedi začetne besede. Samostojno poglavje so dobila le »vremenska prerokovanja v obliki pregovorov«, razdeljena po mesecih.

Na prelomu 19. v 20. stoletje so reki in pregovori dobili zatočišče v otroškem glasilu *Vrtec*, kar v očeh urednikov simptomatično priča o padcu njihove vrednosti. *Vrtec* ne navaja virov niti avtorjev posameznih zapisov, zato je težko vedeti, ali gre za lastne izmisleke ali za parafraze ljudske modrosti. Leta 1900 je začel objavljati interpretacije o njih in ustrezno pedagoškemu namenu glasila nevsiljivo posredoval pozitivne psihološke lastnosti in vrednote, pesniške izrazne možnosti jezika. Nato je jedro pregovora navezal na sodobno življenje.

Od zadnjih desetletij 19. stoletja do srede prve polovice 20. stoletja je imel največ zaslug za slovenske pregovore Ivan Šašelj. Svoje gradivo je dodal Kocbekovi zbirki iz leta 1887 in leta 1934 so izšli pod skupnim avtorstvom *Slovenski pregovori, reki in prilike*. Predgovor zbirki je napisal Veselin Čajkanović (1934). Za uglednega klasičnega filologa (Jovanović 2013: 181–193) ni bilo nenavadno, da so v zbirki navedeni tudi primeri iz antične literature.

Marija Makarovič jih v zbirki *Pregovori – življenjske resnice* (1975) ni navajala kataloško, temveč v simuliranem kontekstu. Na podlagi večletnih opažanj na kraju samem, na

podeželju in v mestu, je prišla do pomembnih ugotovitev o rabi, prevzemanju in pomenu pregovorov. Nekateri, npr. Stanko Prek (1982), so celo avtorske izreke (Horac, Shakespeare, Machiavelli, Luter, Cervantes, Voltaire ali Vodnik, Prešeren, Tavčar, Finžgar) uvrstili v ljudsko modrost. (Prek 1982). Doslej najboljše zbirko pregovorov je pripravil Etbin Bojc (1974).

Nekatere teoretične ugotovitve tujih in domačih avtorjev je mestoma pesniško povzel Mirko Hrovat (1983: 5–12) v zbirki *Človek v zrcalu pregovorov*. Vanjo je res zajel predvsem pregovore iz raznih vej psihologije (obča, fiziološka, primerjalna, genetična, mladinska, klinična, socialna, poslovna in druge uporabne veje psihologije), ki (ne)posredno zadevajo človekovo osebnost (razgibano čustvenost, globino misli, brezmejnost občutkov in zaznav, doživljanje okolja, bogastvo predstav, duhovite asociacijske zveze, spominske silnice, zakonitosti učenja in pozabljanja, iskrivo domišljijo, presenetljivo logiko sklepanja, odmevnost govoric, svojevrstna opažanja o ne/umnosti, pestra razpoloženja, dinamiko teženj) in njegove družbene stike.

Težko se je strinjati z njegovo posplošeno trditvijo, da so bile zbirke pred njegovo »pretežno moralizatorsko uglašene, namenjene oblikovanju mladega rodu, sestavljena 'ad usum delphini',¹⁴ kaže pa, da je že sam občutil nelagodje ob množici rubrik,¹⁵ češ da se

¹⁴ To bi moglo veljati kvečjemu za zbirko Marije Makarovič, ki je za nekatere umetno rekonstruirala kontekst, da bi jih približala mladim bralcem.

¹⁵ Afekt. Agresivnost. Ambicija. Bahač. Bedak. Beg. Beseda. Bioklima. Bioritmika. Bistvo. Blebetanje. Bogastvo. Boječnost. Branje. Brezdelnost. Čas. Čast. Človek. Čustvo. Čutila. Darilo. Dediščina. Dednostni vplivi. Dekle. Delavec. Delo. Delo in njegov sad, izdelek, uspeh. Delo in metoda. Delo in napake. Delo in organizacija. Delo in orodje. Delo in plačilo. Denar. Dobrota in hudobnost. Dogovarjanje. Dolžnost. Dolg. Dokazovanje. Dom. Domišljavost. Domotožje. Družba. Družina. Drznost. Duh. Dvojnost. Dvom. Egocentričnost. Fluktuacija. Gost. govor. Govorice. Graja. Groznja. Hinavstvo. Hrabrost. Humanost. Hvala in samohvala. Hvaležnost in nehvaležnost. Igra. Interesi. Iskrenost in neiskrenost. Izbira. Izgovor. Izguba. Izkoriščanje priložnosti. Izkušnost in neizkušnost. Izobrazba. Jeza. Jezik. Jok. Kazen. Kesanje. Korist. Kritičnost in nekritičnost. Krivda. Krivica. Krutost. Lahkovernost. Lakomnost. Lastnina. Laž. Lenoba. Lepota. Ljubezen. Ljubosumnost. Ločitev. Lov. Maščevanje. Medsebojni odnosi. Mir. Misel. Mladost. Mnenja. Modrost. Mojster. Molk. Moški. Motiviranost. Nadomestilo. Naklonjenost. Namera. Napaka. Narava. Narodnosti. Nasprotje. Navet. Navada. Neizbežnost. Nemir. Nepogrešljivost. Nepristnost osebnosti. Nespamet. Nesreča. Nestrokovno sklepanje o človeku. Neumnost. Nevarnost. Nevednost. Nevoščljivost. Nezmernost. Neznano. Noč. Norec. Norost. Novica. Novost. Občutljivost. Obljuba. Obrekljivost. Obup. Obzirnost. Obžalovanje. Očitek. Oddih. Odlašanje. Odločitev. Odločnost. Odmevnost (reakcija). Ohranitveni nagon. Oko. Okolje in vpliv na človeka. Okus. Opravičenje. Opravljanje. Oprostitev. Orožje. Osamljenost. Osebnost. Osebnostna stabilnost. Osebnostna dinamičnost. Osebnostni razvoj. Ošabnost. Otrok. Pamet. Pesimizem. Pijača. Plemenitost. Podkupovanje. Podobnost. Podrejenost. Pogum. Pohlep. Poklici. Pomirjevanje. Pomoč. Ponižnost. Popustljivost. Poskus. Posnemanje. Posojanje. Posredovanje. Potovanje. Potreba. Potrpežljivost. Poučevanje. Povezanost duševnosti s telesnostjo. Pozabljanje. Požrešnost. Pravica. Prednosti in pomanjkljivosti. Predsodek. Preizkus. Prepri. Prepoved. Presojanje. Pretiravanje. Prevara. Previdnost in neprevidnost. Pričakovanje. Pričevanje. Prijateljstvo. Prilizovanje. Priložnost. Primernost. Prisila. Privlačnost. Propaganda. Prošnja. Protislovje. Puhloglavost. Različnosti. Razmišljanje. Razpoloženje. Razpravljanje. Razum. Razumevanje. Relativnost. Religioznost. Resnica. Rešitev. Revščina. Samoljubje. Samostojnost. Samozavest. Sanje. Sebičnost. Sila in nasilje. Skopost.

marsikateri izmika psihologiji in sociologiji, »vendar ostaja v okviru človekovega življenjskega prostora« (Hrovat 1983: 6, 7).

Tretji tip raziskav so poskusi interpretacij, ki na podlagi kontekstualno pogojenih variant sledijo pomenskemu preoblikovanju enega samega pregovora (prim. Będkowska-Kopczyk 1996, 2007; Babič 2008, 2011c; Stanonik 2003, 2008).

V *Zgodovini slovenske slovstvene folklorne* (Stanonik 2009) od srednjega veka je v vseh, po literarnih obdobjih strukturiranih poglavjih, enakovredna skrb namenjena folklornim obrazcem in posebej pregovorom. V *Folklorističnih portretih iz treh stoletij* (Stanonik 2012) in *Folklorističnih portretih iz 20. stoletja* (Stanonik 2013) so pri skupno 32 avtorjih predstavljene tudi njihove zasluge za poznavanje folklornih obrazcev, največ prav za pregovore.

TEORETIČNI PREMISLEKI ZA DEFINICIJO PREGOVOROV

Strokovna literatura o pregovorih je izredno obsežna. Različni avtorji so si in si prizadevajo utemeljiti zanje čim sprejemljivejšo žanrsko definicijo in pri tem upoštevajo eno ali več od naslednjih meril: 1. zaokrožena izjava, popolna izjava, propozicijska izjava, popoln gramatični stavek; 2. krepkost ali pomenska polnost; 3. tradicijskost; 4. didaktičnost vsebine; 5. ustaljenost (fiksiranost) oblike; 6. prozodične in figurativne poetične lastnosti; 7. žanrsko ustrezne lastnosti pregovora glede na sistem jezika, slovstveno folkloro, literaturo; 8. razmerje do sorodnih žanrov in oblik (reki, rekla, izreki, frazemi, citati); 9. javno mnenje; 10. zunajjezikovni dejavniki.¹⁶

Francozi razumejo pregovor kot zgoščeno izraženo misel ali maksimo, ki je postala splošno znana in ljudska; nastal je med ljudstvom in se je kot rezultat izkušnje širil naprej; njegov avtor ni znan, v zasnovi je samostojen, ponavadi izražen v eni povedi in ima po vsebini splošno veljavo.¹⁷ Po *Enciklopediji Leksikografskog zavoda JAZU* je pregovor zgoščen izrek o nekem življenjskem pojavu, zakonu, normi, podan v obliki trditve ali napotka (Enciklopedija 1962); v *Leksikonu Cankarjeve založbe* je opredeljen kot jedrnata, s prisposodob, pogosto

Skrb. Skrivnost. Skupna last. Slepništvo. Složnost. Smeh in smešnost. Smoter. Smrt. Sodba. Sodrga. Solidarnost. Solze. Sorodstvo. Sosedstvo. Sovrašstvo. Spominjanje. Spor. Sposobnosti. Spoštovanje. Spoznavanje človekove osebnosti. Sram. Sreča. Starost. Starši. Stimulacija. Strah. Svoboda. Taktika. Tatvina. Temperament. Tovarištvo. Trgovanje. Trpljenje. Učenje. Učenost. Učitelj. Ugajanje. Ugled. Ujemanje in neujemanje. Upanje. Usoda. Uspeh in neuspeh. Ustrežljivost. Utvara. Užitek. Vaba. Vaja. Varčnost. Varnost. Vdovstvo. Velikaš. Vera. Veselje. Vest. Videz. Vljudnost. Vodenje. Vojna. Volja. Vrednotenje. Vzgoja. Vztrajnost. Vživljanje. Začetek. Zadovoljstvo in nezadovoljstvo. Zahrbtost. Zahtevnost. Zakon (postava). Zakonska zveza. Zamera. Zanašanje. Zasičenost. Zaupanje in ne zaupanje. Zaverovanost vase. Zdravje. Zdravnik. Zdržljivost. Zgled. Zmaga. Značajske lastnosti. Znanje. Zvestoba. Zvitost. Žalitev. Žalost. Želja. Ženitev in možitev. Ženska. Življenje (Hrovat 1983: 19–22).

¹⁶ Seznam slovenske literature, ki jo je o pregovorih zbral Uroš Švab, obsega osem strani. Tujejezična je urejena po jezikovnem načelu (angleška, ameriška, nemška, bolgarska, makedonska, češka, slovaška, hrvaška, srbska, poljska, sovjetska oz. ruska) in obsega deset tipkanih strani.

¹⁷ Tako je bil opredeljen že v prvem akademiskem slovarju (*Dictionnaire de l'Académie française*. 5., 6., 8. izd., 1792–1935); več na <<http://les-proverbes.fr/site/cote-mots/plus-sur-les-proverbes/cest-quoi-un-proverbe/definitions/>>.

dovtipno izražena življenjska modrost, nastala med ljudstvom (Leksikon 1973); gre za folklorni žanr, ki kratko, navadno v prisposodbi, izraža kako življenjsko izkušnjo (SSKJ 1979) (po Hrovat 1983: 10–11). Pregovor je splošno razširjen kratek, ritmiziran, verzificiran, celo riman didaktični žanr; izraža tehten življenjski nauk, modrost, izkušnjo, moralni nauk, najraje z učinkovito primero (Dolenc 2001: 7). Kljub vsemu prizadevanju standardne splošno sprejete definicije za pregovor še ni (Babič 2015: 51).

Od pregovora je treba ločiti avtorske drobne žanre: aforizem, gnomo, maksimo, moto, sentenco. Medtem ko Silva Trdina (1965: 220) meni, da je gnoma nadrejeni sumarni pojem,¹⁸ jo Hrovat (1983: 10) uvršča med istovrstne drugim paremiološkim vrstam. Drugi za poseben drobn literarni žanr štejejo še epigrame (Beyer in Beyer 1996: 17).

Pregovorni izraz se od pregovora razlikuje po tem, da slikovito označuje človeka ali pojav, pri čemer nastajajo opazne razlike glede na čas nastanka, jezikovno rabo (*Tam se praskaj, kjer te srbi* (Hrovat 1983: 11). Nekateri pa imajo pregovorni izraz preprosto za zbirni pojem za vse tiste izraze, ki izhajajo iz različnih omenjenih področij (Beyer in Beyer 1996: 17).

S sentenco se naravnost ali alegorično ugotavlja ta ali ona resnica (Čajkanović 1934: 6). *Sentenčni pregovori* so zelo gibki, zato pri številnih narodnih srečujemo isto misel, le da je pri vsakem izražena po svoje (Hrovat 1983: 11).

Rek ali *aforizem* (iz gr. *aphorízein*, omejiti) je na literarni ravni to, kar je v slovstveni folklori pregovor. Je kratko, navadno dvo- ali štirivrstično besedilce ali ena sama poved s splošno veljavno, po vsebini bogato mislijo, globoko domislico, življenjsko modrostjo, pravilom ali izkušnjo. Bistveni zanj sta klenost misli in duhovitost. Avtor je vedno poznan: npr. *Na med se muhe love, na sladke besede ljudje* (Stritar); *Samo kdor malo zna, si veliko upa* (Petan¹⁹). Včasih se sfolklorizira, npr. *Bolje 'drži ga' kakor 'lovi ga'* (Levstik) (Dolenc 2001: 7).

Čeprav je aforizem zvečine trenutna avtorska domislica, je najbrž osnova za pregovor, ki ga potrjujejo izkušnje več rodov (Dolenc 2001: 7). Pregovoru je podoben v tem, da za življenje ne ponuja nobenih pravil, skuša le sneti krinko spred nagibov človekovega ravnanja. Jedrnato, zgoščeno in slikovito izraža bistvo kakega pojava, govora ali stvari, kar potrjuje tudi življenjska izkušnja; zato se zlahka vtisne v spomin. Najstarejša in najbolj znana je Hipokratova zbirka aforizmov. Aforistični način izražanja obstaja tudi v medicini, pravu, filozofiji, zgodovini in književnosti sploh (Hrovat 1983: 11).

Krilatica še najbolj dokazljivo izvira od kakšnega znanega pisatelja in je potem dobila lastnosti pravega pregovora. Vedno vsebuje splošno resnico v obliki povedi, npr.: *Delo sladi življenje; Slepa jeza škoduje*. Številne krilatice dolgujemo starim grškim ali rimskim piscem; že od Ezopa je npr. poznana: *Ena lastovka še ne prinese pomladi* (poletja) (Hrovat 1983: 11).

Maksima je vodilno načelo: *Z gentlemanom po gentlemenško, a z gorjačarjem po gorjansko* (Župančič) (Kmecl 1976: 300).

¹⁸ *Izrek* ali gnoma (gr. *gnóme*, misel, mnenje, izrek) izpoveduje resnico v izrazito poučni, kratki in jedrnati obliki. Najpogostnejši izreki so: pregovor, rek in reklo.

¹⁹ O Petanovi aforistiki gl. odlično razpravo Veronike Pucko (2009: 22–29).

Sporočilo pregovora skoz čas in prostor ostaja bolj ali manj nespremenjeno, se pa z naravno komunikacijo po malem njegova oblika ves čas »brusi« in se navadno krajša z opuščanjem vsega, kar ni bistveno. Vsaj v živem jezikovnem obtoku je tako, ne glede na sam začetek ali nastanek neke resnice, modrosti, sentence, metafore ipd. Kakor pri drugih žanrih slovstvene folklore je načelno tudi pri pregovorih treba zmerom in povsod predvideti avtorja – nekoga, ki je prvi izrekel to, česar se je ožja ali širša skupnost oprijela, posvojila in avtorizirala.

Od slovenskih avtorjev je npr. Fran Levstik zapisal: »Najdihojca, palček naš, / ne razgrajaj samopaš!« Samopašna je mogla biti prvotno le žival, ki se je sama pasla stran od črede; od tod je postal samopaš, kdor je hotel vse sam pojesti, in danes splošno sebičnež.

Lahko beremo Murnov verz: »Usmili se mene vihravega, / vsem ljubim ljudem na rovaš!«, kjer omenja besedo rovaš, tj. leskovo palico, na katero je voznik zarezoval število voženj. Imeti še kaj na rovašu pomeni danes: še kaj dolgovati, poravnati kak prepir. V vsakdanji govorici mrgoli stalnih rekel: *prekositi* = premagati (prvotno je lahko prekosil le kosec kosca); *iz ojníc skočiti* = svojo pot ubrati (prvotno je iz ojníc skočila le splašena žival); *zasačiti* = koga nepričakovano uloviti (prvotno je lahko ribo zasačil samo ribič s sakom). Stalna rekla odkrivajo narodovo bistvo, vsak jezik ima druga/-čna in jih je treba študirati kakor slovar. Če hočemo Slovenci povedati, da o kaki stvari nimamo pojma, pravimo, da nam je *španska vas*, Nemcem je isto češka vas (*Das ist mir ein böhmisches Dorf* ali *Das sind böhmische Dörfer für mich*), Angležem je tuja stvar grška (*That's Greek to me* ali *It's (all) Greek to me*), Rusom pa kitajska listina (*Eto dlja mnja kitajskaja gramata*). Italijani pravijo, da ne razumejo niti toliko kolikor 'h'; V italijanščini se namreč 'h' ne izgovarja (*Non ne capisco un'acca*), Španci pa, da toliko kot 'j', saj ga ne izgovarjajo (*No saber jota*). Francozi pravijo, da ne razumejo niti kapljice (*Je n'y comprends goutte*).

Primerno je češko formalno in semantično ločevanje dveh folklornih obrazcev: pregovora in stalne besedne zveze (frazem). Pregovori so nedvomno izraz in izdelek ljudske filozofije, življenjskih izkušenj in modrosti; njihova naloga je nazorni poduk, opozorilo, karanje. Druge slikovite besedne zveze so navadno ljudske domiselnosti, izraz pesniškega in ne toliko globokega premisleka. Reki nimajo nikoli filozofske (modroslovne) funkcije, vedno samo stilistično; njihova naloga je popestriti, poživiti, poudariti govor ali zapisan jezikovni pojav (Zaorálek 1996: V–XII).

Pregovori in reki se pojavljajo kot zgostitev kakega drugega folklornega žanra. Estonska paremiologija daje v premislek razmerje pregovorov s pesmimi, pripovedmi, ugankami, zagovori. Z njimi so zabeljene šale. Najbolj znani so kot poanta ali strnjen povzetek pri basnih. Pojavljajo se tudi v povedkah in pravljicah. Posamičen dialog ali izraz, ekspozicija oz. razplet pravljice se preoblikujejo v pregovor ali rek, ki se obdržita pri življenju v naravnem tipu komunikacije. Pravljičar uporablja pregovore in reke za prepričljivejšo pripovedovanje ali na temelju kakega pregovora ali reka razvija celo zgodbo.

Poleg pregovorov, ki povzemajo, kar se je zgodilo, so pravila, vendar ne predpis, temveč komentar, ki usmerja pogled naprej; večinoma ne kot klic k aktivnemu oblikovanju in

spremembi, temveč kot opozorilo na zakonitosti, ki jih je treba pasivno pretrpeti ali modro upoštevati, jih sprejeti religiozno ali človeško vdano, Andréé Jolles razločuje še vojaške, študentske, kmečke in posebne oblike pregovorov.

Na funkcijsko (tematsko) širino pregovorov mdr. kaže naslednja možnost razvrstitve:

- A. *Pravni pregovori* so utrjena juridična določila z zelo ozko in natančno veljavnostjo. Za številne pregovore in reke ni mogoče dognati prvotnega pomena in izvira, npr. *Črepinje prinašajo srečo*. Črepinje so našli že v grobovih iz bronaste dobe. To utegne pomeniti, da je rek nastal iz določenega verovanja,²⁰ kar je treba upoštevati pri številnih pravno pomembnih rekah in pregovorih. V starih pravniških delih so bili pregovori teoretično strogi, praktično so se le težko ločevali od regula iuris. Niso bili le poučne formule, temveč obvezujoče formulacije pravil. Justinijanovo pravo se ni izvedlo iz pravila, ampak je pravilo nastalo iz danega pravnega položaja. Pravni pregovor je bil komentar k danemu dejstvu, morda izjemen, a pravno zadovoljiv. Po bistvu in funkciji so temu podobne današnje formulacije: če vidiš prometnika v hrbet in si prvi, moraš hitro zavreti (prometni predpisi).
- B. *Kmečka pravila* se po formi in funkciji priključujejo pregovorom. Večinoma so predpisi o delu, komentirajo in razlagajo. Največkrat posredno opozarjajo na nujnost določenih pravil. Pod pojmom kmečki pregovori se najde veliko obrtniških in takih, ki veljajo za intelektualno delo.
- C. *Koledarski pregovori* so krajevno omejeni in najbolj pokrajinsko veljavni; postali so stalnica naših koledarjev. Iz določenih znamenj, npr. obnašanja živali, sklepajo na vreme za vsak letni čas, mesec, dnevni čas: npr. *Če ima Blegoš kapo, bo ...* Take potujoče formule se primejo drugod, ne da bi zato uničile krajevne izkušnje. To kaže na relativnost vremenskih pregovorov, ki ne odgovarjajo na vprašanje, kaj storiti, ampak kažejo, kaj je, kaj verjetno bo. Vremenu ni mogoče predpisovati pravil. Pregovori in reki o vremenu so bili med slovenskim kmečkim prebivalstvom nekdanje posebno trdoživi (Novak 1960: 243). Kakor drugi so rezultat skrbnega opazovanja, tokrat opazovanja mikroklima, ki je bila nekdanje stabilnejša kot danes.
- Č. *Velerizmi* so po mnenju nekaterih nova vrsta pregovorov, drugi pa se z njihovo uvrstitvijo mednje ne strinjajo. Ime so dobili po Dickensovem junaku Samuelu Wellerju (Švejkov predhodnik). Od drugih jih loči etološka perspektiva: ironizirajo utečene predpise in popravljajo moralizirajočo človekovo podobo, npr. izobrazbo itn., pri čemer se neredko sklicujejo prav na pregovor. Pregovor/rek je položen v usta imaginarnemu osebkju; nakazan je položaj, v katerem se pregovor najverjetneje uporablja. Za velerizem pa je bistvena razširitev na popolnoma izolirana prizorišča ali tudi okoliščine in položaje, ki so kar cele zgodbe. V velerizmu je pregovor uporabljen relativizirano in

²⁰ V fazi zbiranja gradiva se je pokazalo, da so v preteklosti pogosto med pregovore šteli tudi vraže. Toda pregovori so rezultat preteklih izkušenj, medtem ko vraže praviloma merijo na prihodnost. V to kategorijo pogojno sodijo tudi vremenski pregovori: ti so vendarle lahko tudi sad dolgoletnih preteklih izkušenj.

preoblikovano. Funkcija dostavka je, da uporabljen pregovor privede do absurda.²¹ Marsikdaj ironiziranje, npr. z nasprotji, popolnoma uniči resnost pregovora, npr. *Delo krepa človeka* namesto *Delo krepi človeka* (Matičetov 1956: 115; Makarovič 1975: 174; Carson Williams 2002).

IZPISOVANJE GRADIVA

V internem polletnem poročilu iz leta 1984 je zapisano: »Izpisovanje slovstvenofolklornih odlomkov iz slovenske literature je primerno steklo, sedaj je kolikor toliko uvedenih v to delo 8 izpisovalk. ... Težišče dela je torej na organiziranju pridobivanja slovstvene folklore, njenem dokumentiranju, izpisovanju z njenimi nosilci in mentorstvu tistih, ki jo zapisujejo na terenu ali izpisujejo iz literature.«²² Iz tega se vidi, da se je izpisovanje gradiva za zamišljeno zbirko pregovorov začelo veliko pred začetkom zadnjega projekta – v času, ko je bilo samoumevno, da se to počne še s svinčnikom na kartotečne listke, nato pozneje s pisalnimi strojem in zdaj s pomočjo računalnika, kar priča o tem, kako dolgo je potekala faza zbiranja, da se je naposled zbralo nad 60.000 enot.

Ko so se v študijskem letu 1995/96 začela predavanja iz slovstvene folkloristike na Filozofski fakulteti v Ljubljani in leta 1997/98 tedaj še na Pedagoški Fakulteti v Mariboru, so študentje slavistike oz. slovenistike za seminarsko obveznost pred izpitom sodelovali pri izpisovanju slovenskih pregovorov.

Leta 2000 je v Inštitutu za slovensko narodopisje (ISN) ZRC SAZU mlada raziskovalka že pregledovala vse izpisano slovstvenofolklorno gradivo iz slovenskega leposlovja in ga razvrstila po žanrih, pregovore pa je skušala še naprej tematsko podrobneje razčleniti. Tedaj smo že mislili na raziskovalni projekt *Slovenski pregovori in reki*. V naslednjih dveh letih je pregovore iz različnih virov izpisovala na kataložne listke in leta 2003 pregledala 27 map z več kot 10.000 enotami, ki so se v inštitutu zbirale od leta 1974 in v organizaciji raziskovalke dr. Marije Stanonik z raznimi akcijami po šolah, seminarskimi in diplomskimi nalogami na oddelkih za etnologijo in za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani, šolskih in tovarniških glasil itn. Iz tako zbranega arhivskega gradiva je izpisala vse pregovore in reke. Leta 2004 se je posvetila izpisovanju rekov, pregovorov iz Štrekcljeve zapuščine v arhivu ISN ZRC SAZU.²³

²¹ *Vsak začetek je težak, pravi tat in prvič ukrade nakovalo*. Začetek zveni resno, učeno, moralistično, zadržano, nadaljevanje izzveni humoristično.

²² Marija Stanonik, *Poročilo o delu* (osebni arhiv).

²³ V župnišču v Tomaju zaradi nedostopnosti gradiva v tej fazi ni bilo mogoče pregledati morebitnih pregovorov. Ga je pa v mojem imenu pregledal Božidar Premrl in napisal: »V glavnem gre za izpiske iz raznih zgodovinskih del in časopisov in zgodovinske in domoznanske (etnografske) zapiske Matije Sile. Kot rečeno: ko sem preletel vsebino, sem videl v glavnem prepise objavljenih pregovorov iz časopisov (mislim, da se konkretno spomnim Volčičevih)« (e-pošta, 19. 6. 2014).

Leta 2005 je Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS) podprla raziskovalni projekt *Informatizacija neoprijemljive dediščine za etnologijo in folkloristiko*,²⁴ ki je omogočil glavino (okrog 50.000 enot) dotlej na roke in s pisalnim strojem izpisanih slovenskih pregovorov prenesti v elektronsko obliko. Zaradi varnosti so pregovori tudi iztisnani in so tako shranjeni v elektronskem mediju in na papirju. Vsa dolgotrajna pripravljajna dela so bila osnova in spodbuda za prijavo posebnega raziskovalnega projekta na ARRS.

RAZISKOVALNI PROJEKT
*SLOVENSKI PREGOVORI KOT KULTURNA DEDIŠČINA -
KLASIFIKACIJA IN REDAKCIJA KORPUSA*

Prvi poskus prijave projekta leta 2008 ni bil uspešen, češ da je projekt zastavljen preveč nacionalno omejeno. Spopolnjena prijava je v drugo uspešno prešla ocenjevanje in leta 2010 je začel teči temeljni projekt z naslovom *Slovenski pregovori kot kulturna dediščina. Klasifikacija in redakcija korpusa* (J6-3600, 1. 5. 2010–30. 4. 2013). S tem pridobljena finančna sredstva so bila odločilna za sklepno fazo v več desetletni nalogi inštituta.

Za znanstveno objavo zbirke so pomembni naslednji delovni koraki: Zbiranje, digitalizacija, diferenciacija in klasifikacija.

ZBIRANJE

Vzporedno s pregledom in analizo dotedanjih raziskav je potekalo sistematično izpisovanje pregovorov iz starejših in novejših virov (slovarji, slovnice, muzejske zbirke, časopisje iz 19. stoletja, rokopisne zbirke v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, starejše in sodobno slovensko leposlovje, monografske publikacije, seminarske in diplomske naloge na oddelku za slovenistiko in na oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani). K temu so pripomogle tudi zbiralne akcije po časopisju, radiu, televiziji in praviloma naključni terenski stiki v živo.

Dolgoročno zasnovano zbiranje je prineslo čez 60.000²⁵ izpiskov, deloma tudi z metapodatki o kontekstu, ki je zelo pomemben za študij pregovorov. Z odkrivanjem vedno novega gradiva se je večal digitalizirani korpus slovenskih pregovorov. Lahko bi jih bilo še več,²⁶

²⁴ Raziskovalni projekt J6-7031, 1. 9. 2005–31. 8. 2008, vodja Marija Stanonik, izvajalec ISN ZRC SAZU.

²⁵ 63.079 pregovorov, tj. 187.168 vrstic oz. 4.824.676 znakov s presledki ali skupaj 160 avtorskih pol.

²⁶ Kljub skrbi za čim popolnejšo dopolnitev paremiološkega gradiva v fazi zbiranja še vestno odkrivamo nove zbirke, tudi z lastno terminologijo (prim. Lenardič 1986). Prav tako laična je izdaja (Rafolt 2002), v kateri je brez reda, »nepovezano« – z izgovorom, da bi s svojim nepričakovanim sporočilom vzbudile »presenečenje in povečano zanimanje za razmislek« – zbranih 1150 pregovorov in 'pregovornih misli', tj. svetopisemskih formulacij in rečenic in rekel, rekov. Še spornejša je privlačno opremljena brošurica (Morato 2014), v kateri je tudi razdelek *Uganke, pregovori in ...*, vendar med njimi ni nobenega pregovora.

vendar smo se zaradi omejitev pri oblikovanju korpusa in sledenja projektnim nalogam in ciljem odrekli nadaljnjemu digitaliziranju.

Zaradi različno zasnovanih kartotečnih zapisov v različnih obdobjih je bilo težko doseči enotno strukturo digitalne enote (poravnava, enotna pisava, avtomatsko številčenje). Zbrani pregovori so bili natisnjeni v dveh oblikah. Prva oblika ima šest pregovorov na formatu A4, shranjeni so v 30 fasciklih. Druga, krajša, ima na eni strani natisnjenih okrog 30 pregovorov. Seznam pregovorov obsega 1600 strani in je primeren zgolj za pregledovanje.

Za naslednjo stopnjo je bilo treba na enem mestu zbrati vse ponavljajoče se pregovore in njihove razpoložljive variante in tiste z enakim sporočilom združiti v skupno gnezdo. S tem je število enot ostalo enako, precej pa se je zmanjšalo število pregovorov.

DIGITALIZACIJA

Iz arhiva ISN ZRC SAZU je bilo v digitalno obliko prenesenih okrog 30.000 pregovorov. Da bi zajeli pregovore in rekla v čim širši prostorski razsežnosti in kar najdaljšem času, je hkrati potekala neposredna digitalizacija pregovorov iz sodobnih virov. Prav tako so bili pregledani, izpisani in digitalizirani pregovori iz rokopisne zbirke, t. i. Štrekljeve zapuščine, ki jo hrani ISN. Sistematična digitalizacija gradiva je vzela največ časa.

V skladu s časovnim načrtom projekta je bilo treba ustaviti digitaliziranje na novo odkritega starega in tekoče prihajajočega gradiva. Registriranih izpiskov je 63.081, takih, ki se nanašajo na pregovore, pa je nekaj odstotkov manj, ker se v starejših fondih pojavljajo tudi ne-pregovori: a. drugi folklorni obrazci, največ frazemi in primerjalna rekla pa tudi kletvice, uganke in molitve; b. pripovedni folklorni žanri: povedke, legende, zbadljivke in celo c. vraže. Prav tako je bilo treba odstraniti avtorske aforizme.

Zaokrožen korpus gradiva je pogoj tako za računalniško obdelavo kakor tudi za novo fazo redakcije, ki sistematično odpravlja napake v registriranih pregovorih in njihovih virih. K temu sodi razbiranje neberljivih besedil, *kolacioniranje*, tj. vsestransko preverjanje, ali so izpisi popolnoma zanesljivi. Sledijo urejanje pregovorov in virov za tisk, oblikovni pregled, nadomeščanje prostih mest, kjer so bili prej »nepregovori« (npr. avtorski aforizmi, uganke, vraže), s pregovori, iskanje manjkajočih podatkov o virih ter njihovo dopolnjevanje, popravki in priprava za iztis.

DIFERENCIACIJA

Zbrano gradivo je treba glede na praktično uporabno definicijo pregovora in sorodnih obrazcev (reki, rekla) najprej žanrsko prečistiti, tj. izločiti vse, kar ni pregovor ali soroden obrazec, in poiskati formalne razlike med *reki* in *pregovori* ter teoretično razmejiti kot folklorne obrazce pregovore, reke in rekla. Med njimi je načelna razlika. Slovstvena folkloristika definira pregovor kot sintetični miselni izraz s sodbo o nečem ali nekom (Bausinger 1968).

Medtem ko so rekla in reki (frazemi) raziskovalni predmet zgolj jezikoslovja (del jezikovnega sistema, in to po de Saussureu na obeh ravneh, na ravni *jezika* in na ravni *govora*), so pregovori predmet raziskovanja tudi v literarni teoriji.

Pri *stalnih reklih* ali *frazemih* tudi v širšem smislu (gr. *frásis*, govorjenje) se prvotnega pomena besede ne zavedamo več ali pa sploh ni poznan. Po bližnjici pridemo do pomembne resnice, ki zadeva bistvo pregovora kot žanra. Ob *izreku*, ki ga vpletemo – premišljeno ali po naključju – v svoj govor, nam je vseeno, ali so ga tako napisali že Salomon, Seneka, Sokrat pred tisočletji ali pa so ga izrekli naš ded, stric, sosed včeraj ali nemara samo pred hipom.

Forma rekel je enočlenska: npr. *blag kot pelin; revščina do vratu; tudi petelin mu nosi jajca*. Za razloček od pregovorov, ki so sintaktično praviloma dvočlenski in posredujejo univerzalno bistvo pojava, so rekla pogosto okarakterizirana kot lokalizem. Včasih se v praksi v vsakdanjem govorjenju pregovori preoblikujejo v rekla in narobe: v takih primerih je reklo del (en člen) pregovora.

Na splošno je reke in pregovore težko ločiti. Rek je formulativna premena, vključena v poved.

Pregovor je popolna, zaprta poved, rek je načeloma del povedi, ki je sicer lahko podaljšan v poved, vendar le v konkretnih povedih, večinoma tudi s konkretnim osebkom ali razmerjem, medtem ko je pregovor abstraktna posplošujoča senenca. Formulativna narava jezika otežuje natančno določiti mejo, kje se začne formulativnost rekov. Na splošno so za reke opredeljene znane in utrjene, tj. formalizirane podobe nekonvencionalnega, metaforičnega, slikovitega govora. Z upoštevanjem številnih funkcij rekov se paremiološka raziskava približuje sistemu metaforične stilistike. Trije bistveni učinki rekov so:

- karikatura: očitno pretiravanje;
- povzemanje, združevanje zapletenih reči;
- olepševanje, omiljanje.

Te funkcije se ne ločijo strogo, včasih delujejo vse hkrati. Verjetno obstajajo med pesniško metaforiko in folklornimi reki številne, še neraziskane, zveze; za koga se reče, da »ima dve levi roki«. Karikatura označuje anatomsko realnost, hkrati je zgoščen povzetek, ki ga je mogoče opisati le na dolgo in široko, naposled je tudi evfemizem. Rek prijazno zakrije neizogibno dejstvo, kar je mogoče kritizirati kot nespretnost. Hkrati je reke mogoče imeti za formulativno sestavino govora (*parole*), pri čemer njena učinkovitost lahko oslabi in slikovitost obledi. Reki so majhni zidaki, ki jih je mogoče vstaviti kamor koli. Pregovor pa je večji in ga je težje vzdadi. Je redkejši, a zato tehtnejši. Nasprotno od rekov je pregovor bolj vase zaprt. Zdi se neodvisen, toda zaradi samostojnosti je manj uporaben. Pregovor vsebuje izkušnje, toda ni pragmatičen. Obstaja vzročno, sledi prejšnjemu dogodku. Po Jollesu je za pregovore značilna ex-post funkcija: pregovor pride šele za ... [bolečo izkušnjo].

KLASIFIKACIJA

Najzahtevnejša naloga v paremiologiji je strokovno utemeljena klasifikacija rekov in pregovorov. Zanj še ni zanesljive in mednarodno uveljavljene sheme. Vse slovenske zbirke pregovorov – razen manjših, v katerih so pregovori zbrani in razvrščeni tematsko – podobno kakor je bilo doslej splošno v navadi tudi v tuji literaturi, razvrščajo pregovore po abecednem zaporedju. O razporeditvi odloča začetna črka, pod katero se vrstijo pregovori z

najrazličnejšimi pomeni. Taka ureditev je za sestavljavca najlažja, medtem ko za uporabnika ni ustrežna.²⁷

Empirična ureditev gradiva želi v skladu s sprejetimi načeli razvrščanja poudariti slovenske posebnosti, ne da bi prezrla primerljive rešitve v tujih zbirkah s podobnim gradivom.

- A. Zgled slovenski zbirki pregovorov utegne biti slovar čeških rekel, *Lidová rčení* (Zaorálek 1947, ²1996). Vsaka besedna zveza je obdelana po pomenu in označena z dialektološkimi znamenji, naveden je njen vir in po potrebi je opremljena s kvalifikatorjem (ležeče natisnjen): zastarelo, novo, pomen ni jasen, avtorsko. Spremna beseda poudarja pomen zbirke za jezikoslovje in etnologijo. Prvi del knjige vsebuje abecedni seznam rekel, sledijo primerjalna rekla, v tretjem delu so rekla iz obeh prvih skupin razvrščena tematsko, čeprav nekaterih ni bilo mogoče uvrstiti nikamor.
- B. Nemška *Das Große Buch der Sprichwörter* (Meier-Pfaller 1979) se osredinja na človeka. Najprej so pregovori razvrščeni glede na posameznikov življenjski cikel od rojstva do smrti. Drugo poglavje sledi človeku kot čustvenemu bitju: pregovori se nanašajo na veselje, žalost in trpljenje itn. Tretje poglavje opazuje človeka v družbi. Vtis je, da so vanj vključeni tudi avtorski pregovori, aforizmi. Pregovori niso oštevilčeni, niti nimajo navedenega vira. Ti so navedeni na koncu, posebej za nemške in posebej za druge pregovore.
- C. Glede na trditev, da je zgodovina pregovorov zgodovina leksike, ni naključje, da so zbirke naslovljene kot »slovarji«, npr. 'slovar pregovorov' (Fergusson 1983), 'slovar pregovorov in rekov' (Montreynaud, Pierron in Suzzoni 1994). V zbirko so s pitoreskno formo vključeni tudi kitajski pregovori. V tej svetovni zbirki so največkrat omenjene najsplošnejše različice. Veliko pregovorov se je izlužilo iz bibličnih ali klasičnih besedil in viri niso znani, dokler se jih posebej ne trudimo poiskati. V primeru latinskega pregovora je angleška različica na prvem mestu, četudi je latinska bolj poznana. Za evropske (španski, francoski in iz drugih držav) urednik niti ne navaja vira. Na začetku je predstavljena vsebina, sledijo gesla po abecedi; na koncu je indeks z drobnimi črkami, vsak pregovor je indeksiran po prvi ključni besedi, in ta je označena s številko tudi glede na kategorijo (razdelek).

Spremna beseda pregovorov ne idealizira in jih jemlje pragmatično: pregovori morajo biti kratki, zapomnljivi, vendar ne puhli, prazni. Ni treba, da so resnični! Morda je v pregovorih napačno videti vir zgoščene ljudske modrosti, saj da je ta pogosto kontradiktorna. Angleški jezikovni slovar vsebuje besede, s katerimi se formulirajo ideje, medtem ko slovar pregovorov vsebuje oblikovane ideje, pripravljene za takojšnjo rabo v določenem položaju.

²⁷ Kljub navidezni urejenosti je nesmotrna in nadvse zamudna. Bralec se znajde pred nepregledno množico raznovrstnih pregovorov in odloži knjigo, prikrajšan za kakršen koli oprijemljivejši prikaz te vrste besedne umetnosti. Strokovnjak mora pri odbiranju pregovorov na isto témo (snov) pregledati vse pregovore. To je razlog za odločitev v prid vsebinski razporeditvi pregovorov (Makarovič 1975: 174–175).

- Č. Strokovno dognanejša je v nemščino prevedena izdaja estonskih pregovorov (Krikmann idr. 1987). Pregovor je tradicionalna poetično kratka izjava v polni stavčni formi z vrednotenjsko, poučno in posplošujočo vsebino; je v preteklosti pretežno po naravnem občutku izpeljana posplošitev vsakdanjih etičnih, socialnih in gospodarskih izkušenj. Po tej jasni definiciji so v štirih točkah predstavljeni nameni za objavo pregovorov (orientacija za znanstveno rabo in komentarje, tipološka predstavitev gradiva in poenotenje izbranih enot), sledi predstavitev problematike ob zbranem gradivu. Iz primerjave se vidi, da je slovenski koncept pri virih spregledal šolske knjige, kar bo mogoče nadomestiti. Pri izbiranju gradiva je primerno opozorilo na nevarnost enostranske izbire po priljubljenosti ali (še slabše) po tendenčno izbranih primerih. Se pa estonski in slovenski koncept izdaje ujemata v težnji po oblikovanju nivojske predstavitve posamičnega pregovora: a. relikti pregovorov; b. variante pregovorov. Spremna beseda se nadaljuje s semantičnim opisom gradiva, pragmatičnim in popolnoma gnoseološkim vrednotenjem, vsakdanjim in teoretičnim pogledom na pregovore, z vprašanjem, ali jih predstaviti sintetično ali analitično. Pregovori so oštevilčeni od 1 do 15140 in poleg drugih sestavin strokovnega aparata je posamičnim pregovorom dodano število variant. Ta razprava je za slovenska izhodišča lahko precejšnja opora.
- D. Žepna oblika *Dictionnaire des Proverbs et Dictions* (Montreynaud, Pierron in Suzzoni 1989) je slovar pregovorov in rekov, ki po vsebini konceptualno najbolj ustreza zbranemu slovenskemu gradivu. Po temeljitem uvodu sledita bibliografija o pregovorih in rekih v francoščini z navedbo rokopisnih in anonimnih virov o njih in abecedna avtorska bibliografija. Premisleka vredna je trditev, da je zgodovina pregovorov zgodovina leksikografije. Pregovorna snov je razvrščena bližje klasični etnološki sistematiki kakor v drugih zbirkah, in sicer po temah: narava (sonce, gore, meteorji, zvezde, voda, gozdovi), živali, obdelovanje zemlje, domače živali, človek, domače življenje (bivališča), prehrana in miza, uporabni predmeti, oblačila, človeška razmerja (ljubezen, družba itn.), menjava dobrin, poklici in svet dela, komunikacija, logika ravnanja (modrec in norec), razmere in socialno okolje, potovanja, pravo in pravica, vojna in orožje, vera, morala in svetovni nazor, intelektualne dejavnosti. Na koncu je bibliografija o pregovorih na splošno iz 19. in 20. stoletja. Sledijo tuji pregovori, prevedeni v francoščino, in francoski pregovori, prevedeni v nemščino, angleščino, ruščino idr. jezike ter indeks ključnih besed v pregovorih s kazalkami na druge ključne besede.
- E. Druga nemška zbirka *Sprichwörter Lexikon* (Beyer in Beyer 1996) vsebuje 150.000 pregovorov in pregovornih izrazov od 16. stoletja do sodobnosti, razvrščenih po abecedi, po značilnih geslih (npr. vse na témo večera zajema 19 pregovorov). V temeljitem uvodu so predstavljene prejšnje izdaje nemških pregovorov. O starih pregovorih je malo znanega. Številni pregovori iz antike so se do sodobnosti ohranili s posredovanjem Cerkev in humanizma. Veliko pregovorov iz srednjega veka je povezanih takratno moralo in pravom in delno s socialno diferenciacijo. Kar so govorili o plemstvu in

kleru, se je popolnoma pozabilo.²⁸ Razmejevanje se ne nanaša zgolj splošno na zgornjo in nižjo posvetno in duhovniško družbeno plast, temveč tudi na kmete, rokodelce in trgovce. Veliko pregovorov se navezuje na osebne stike (ljubezen, delavnost itn.). Zgodovina pregovorov je vedno tudi zgodovina izjem in nadaljevanj, navezava na nove moralne, pravne in druge norme. Za pregovore sta odločilnejši arhaičnost in jedrnata oblika kakor izjemna modernost. Zbirka poudarja socialno funkcijo pregovorov in ne obuja nostalgичno starih časov. Dosledno lastnemu stališču se ne izogne zgodovinskim okoliščinam, ki za Nemce niso prijetne. Tako govori o cinični zlorabi (*Missbrauch*) »pregovora« na napisih ob vhodu v koncentracijski taborišči Buchenwald (*Jedem das Seine*, Vsakemu svoje) in Auschwitz (*Arbeit macht frei*, Delo osvobaja). Avtorja sta kritična do današnjih pregovorov, češ da so redki. To, kar nastaja, je mešanica pregovorov in krilatic. Bertold Brecht je najslovitější uporabnik pregovorov v loku od karakteriziranja oseb v ljudskem jeziku do aforistične odtujenosti.

Bibliografija na koncu je razvrščena po abecedi: najprej zbirke, sledi sekundarna literatura, nato viri za ilustracije. Prav na koncu je kazalo gesel oz. ključnih besed, po katerih bralec poišče ustrezen pregovor.

- F. Kako pomembno je stvarno kazalo, se vidi iz ponatisa klasičnih *Narodnih poslovič* Vuka S. Karadžića. Kljub prislovičnemu spoštovanju do njega je kritika namenjena dejstvu, da njegova zbirka iz leta 1836 ni imela abecednega registra ključnih besed. Tudi poznavanje začetka pregovora ni zanesljivo, ker se tudi pregovori krčijo in se posamične, tudi začetne besede v njih izgubijo. Zato nova izdaja leta 1996 že v naslovu poudarja, da ima tokrat zbirka dodan register (Đorđević 1996: 9–11).

Vsa tematska poglavja v vprašalnicah za *Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja* (ETSEO1977) je neformalna skupnost slovenskih etnologov temeljito prediskutirala in v dokončni obliki pogosto soglasno sprejela. Zato se je za pregovore in reke, ki se nanašajo na materialno in socialno kulturo, na začetku zdela nekoliko prilagojena razvrstitev iz etnološke sistematike, in sicer po naslednjem vzorcu:

Snovna kultura

1. Narava; 2. Rastline; 3. Živali; 4. Vreme; 5. Nabiralništvo; 6. Gozdarstvo;
7. Lov; 8. Ribolov; 9. Čebelarstvo; 10. Poljedelstvo; 11. Sadjarstvo; 12. Živinoreja; 13. Vrtnarstvo; 14. Vinogradništvo; 15. Rokodelstvo; 16. Obrt; 17. Trgovina; 18. Popotništvo; 19. Promet; 20. Industrija; 21. Rudarstvo; 22. Tehnika; 23. Prehrana; 24. Pijača; 25. Stavbarstvo; 26. Stanovanjska kultura; 27. Oblačilna kultura; 28. Mere; 29. Denar.

Družbena kultura

²⁸ Kratko, a imenitno študijo o reminiscencah srednjega veka v slovenskih pregovorih je napisal Matej Rode (1989: 155–158).

30. Človek; 31. Zdravje; 32. Bolečina / bolezen; 33. Otrok; 34. Igrače; 35. Vzgoja; 36. Fant/dekle; 37. Moški/ženska; 38. Poroka/zakon; 39. Družina; 40. Sorodstvo; 41. Sosedstvo; 42. Stanovi; 43. Posli (hlapci, dekletke, služkinje, vajenci, pomočniki); 44. Poklici; 45. Družbeno razslojevanje; 46. Medkrajevni stiki; 47. Interetnični stiki; 48. Šege; 49. Navade; 50. Pravo; 51. Kazen.

Duhovna kultura

52. Čas; 53. Zgodovina; 54. Prostor; 55. Zemljepisno obzorje; 56. Domovina; 57. Dom; 58. Delo; 59. Jezik; 60. Besedna umetnost; 61. Knjiga; 62. Branje; 63. Umetnost; 64. Pesem; 65. Glasba; 66. Gledališče; 67. Življenje; 68. Smrt; 69. Verovanje; 70. Razumnost/pamet/modrost; 71. Znanje; 72. Značaj. (ETSEO 1977)

Toda popolna praznina nastane pri pregovorih, ki ne sodijo v nobeno od navedenih rubrik in se nanašajo na človekove lastnosti, vrednote in vrline ter njihova nasprotja, npr.: mladost, starost, razumevanje, prijateljstvo, poštenost, hvaležnost, razumnost/modrost, pridnost, veselje, varčnost, žalost, jeza, prevzetnost, krivičnost, lažnivost, lenoba, sebičnost, ljubosumnost, skopost, lakomnost, razsipnost, prepirljivost, strastnost, strahopetnost, sovraštvo, vojna, resnica, pravica, mir, sreča, moč, molk, lepota, dobrota, junaštvo, čast/slava, sram, bogastvo itn.

Večina razvrstitev pregovorov – bodisi po abecedi, logično-povezovalna (monotematika), tematska ali vsebinska, kombinirana, strukturalna (Dundes 1975) – ni prepričljiva.²⁹ Vsi konceptualni predlogi so se pokazali za neustrezne. Zato je bilo izbrano induktivna metoda: pregledanih je bilo 7000 pregovorov z domnevo, da je nad 10 % zbranega gradiva dovolj zanesljiv vzorec za oblikovanje klasifikacijske sheme. *Empirična klasifikacija* je dozorela v štirih korakih: od prvotno 400 zasnovanih gesel s 5000 ključnimi besedami je za računalniško obdelavo korpusa nazadnje ostalo 260 gesel.

Šele po odločitvi za empirično klasifikacijo zbranega paremiološkega gradiva smo strokovno zavestno preverili, kako so razvrščeni slovenski pregovori v prejšnjih zbirkah. Na

²⁹ Ljubezen, Dota, zakon (Zakonska postelja, zakonska zvestoba), Ženske (dekleta, žene, babe), moški (fantje, možje), starši / otroci, star mož – mlada žena, Dom, domača hiša; gospodar – gospodinja; tašča, žlahta, sosedje – medčloveški odnosi (Medsebojni odnosi: kmet – žena), Prijatelji, Sreča, Resnica – laž; Pravica – krivica, sodišča, pravde. Obljuba, Krčme – krčmarji; Vino, pijanci, pijanke; Domovina – tujina; Delo, kruh, lakota; Delavnost, pridnost, varčnost; Človeška neumnost; Nezaupljivost; Dostojanstvo; Kmet – gospodar: primerjava, odnosi; »Monarhični čut« (Trdina); Gospodar, gospodarstvo, kmetiško življenje; Zdravje – bolezen; Nadloge – tolažba – nasveti; Človek; Bog; Pamet – neumnost – norost; Vojska; Vreme (Ložar Podlogar 1995: 425–445).

Človekov videz in telesne značilnosti; Egocentričnost; Človekov značaj; Vedenje; Dom; Ljubezen; Jeza, sovraštvo; Opravljanje; Okusi; Pozabljenost; Hlapčevanje; Darilo; Tovarištvo, zaveznitvo; Delo; Znanje; Denar, zaslužek, posest; Prehrana; Bolezen; Nesreča; Vreme; Bog (Dolgan 1995: 447–452).

veliko presenečenje se je pokazalo, da so pravzaprav izhajale iz zgolj zbranega gradiva, zato se nekatera gesla z njimi celo ujemajo. Vendar jim manjkata notranja hierarhija in medsebojna strukturna povezava.³⁰ Vrednost in prednost tukajšnjega projekta je predvsem v zanesljivi dokumentiranosti zbranega gradiva, njegovi digitalizaciji, pripravi sheme za njegovo računalniško objavo in uporabo ter sistemska odprtost za njegovo nadaljnje sprotno zbiranje.

PRIPRAVA RAČUNALNIŠKE INFRASTRUKTURE ZA KLASIFIKACIJO PREGOVOROV

Kakor je bilo predvideno že od začetka, se je napor, vložen v smiselno razvrstitev gradiva, večal sorazmerno s količino gradiva. To se je pokazalo v prehodni fazi: humanistično in družboslovno profilirani člani projektne skupine so bili naklonjeni njihovemu habitusu ustreznim merilom, medtem ko sta matematično usposobljena člana videla rešitev v količinskih (številčnih) merilih.

Velika količina gradiva je poleg standardnih filoloških analitičnih in etnoloških primerjalnih metod zahtevala veliko statističnih operacij, ki jih je izvedel računalniško usposobljeni soizvajalec projekta, matematik prof. dr. Drago Bokal.³¹ Tehnike, ki jih uporabil pri klasifikaciji pregovorov, utegnejo biti uporabne tudi za druge folklorne žanre in celo zunaj slovstvene folkloristike.

Prečiščeno in preurejeno gradivo je bilo primerno za razvrščanje v ustrezne rubrike z najnovejšimi računalniškimi statističnimi metodami. Pri tem je bil paremiološko utemeljen, a ročno izveden pristop kombiniran s tehnikami podatkovnega rudarjenja, ki omogočajo standardizirano kategoriziranje, hkrati pa pomagajo definirati same kategorije. Tako je bila v paremiološko raziskovanje vpeljana sodobna informacijska metodologija.

³⁰ Poljudne zbirke si lahko privoščijo bolj neobvezno, poetično razvrstitev. V dvojezični zbirki *Pregovori in reki / Proverbs and Sayings* (Ilich 2003) so v kazalu navedeni samo meseci leta, po listanju v knjigi pa se pokaže, da ne gre zgolj za vremenske pregovore, temveč ima vsak mesec posebno temo:

Januar: Ne hvali dneva pred večerom. Stare kmečke modrosti in navade

Februar: Tuja peka nima teka. Dom, tujina, domotožje

Marec: Pametni se pri ognju ogreje, nespametni opeče. Razum, modrost, izkušnost

April: Brez potú ni medú. Delo, marljivost, varčnost

Maj: Za bolezní so zdravila, za ljubezen jih pa ni. Ljubezen, zakon

Junij: Ura teče, nič ne reče. Čas, minevanje

Julij: Jabolko ne pade daleč od drevesa. Družina, ne/hvaležnost

Avgust: Zlato rado srce okameni. Minljivost bogastva in lepote

September: Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade. Požrešnost, zavist

Oktober: Kar znaš, to veljaš. Preudarnost, učenje, znanje

November: Beseda ni konj. Moč besede, obljuba, prisega

December: Kakor si boš postlal, tako boš spal! Mladost, zdravje, moč.

Tudi v tej zbirki med pregovori ni notranje povezave.

³¹ V nadaljevanju je povzetek njegovih letnih poročil o delu pri projektu (2010–2013).

Računalniško profiliran partner projekta je preučil znanstveno literaturo o klasifikaciji kratkih besedil. Izognil se je klasifikaciji na podlagi pomenov, ki so pri tukajšnjem projektu osrednjega pomena, in se večinoma oprl na dolžino besed. Osnovna podatkovna infrastruktura je bila razvita z informacijsko in algoritmično podporo za obdelavo podatkov o pregovorih ter z algoritmi za merjenje podobnosti pregovorov in oblikovanje osnovnih skupin na temelju podobnosti. Zaradi klasifikacije na podlagi besed, tj. s pomočjo indeksa besed, so bili povabljeni k sodelovanju izvedenci za statistično modeliranje in klasifikacijo (kratkih) besedil.

- A. *Priprava pregovorov na avtomatično klasifikacijo.* Ugotoviti je bilo treba, kako spreminjanje parametrov mer podobnosti besed in mer podobnosti pregovorov vplivata na oblikovanje skupin (klik podobnosti) tako za pogovore iz korpusa kot za množice besed, uporabljene v korpusu. S tem znanjem je bil določen optimalni zbir parametrov za avtomatično klasificiranje pregovorov.
- B. *Avtomatična klasifikacija pregovorov.* Za potrebe preliminarne avtomatične klasifikacije pregovorov je bilo uporabljeno orodje OntoGen, razvito v Laboratoriju za umetno inteligenco Instituta Jožef Stefan. Orodje je pokazalo primerno kapaciteto za začetno razvrščanje pregovorov, a ga je bilo treba zaradi zahtevane ravni natančnosti klasifikacije nekoliko dopolniti. V sodelovanju z IJS je bil pripravljen predlog dopolnitev orodja za razvite v nadaljevanju projekta.
- C. *Ciljna oblika predstavitve pregovora.* Določena je bila ciljna oblika predstavitve posamičnega pregovora in njegovih različic. Pripravljena je bila programska oprema, ki podpira proces razvrščanja pregovorov od izhodiščnega linearnega zapisa pregovorov do končne oblike pregovorov, razvrščenih po skupinah. Prvi del tega procesa je razvrščanje pregovorov z omenjenimi orodji, drugi pa obdelava pregovorov z namensko razvitimi orodji, ki so pomočjo grafičnega uporabniškega vmesnika omogočajo podroben pregled in dopolnitev avtomatične klasifikacije pregovorov do končnega izdelka, tj. načrtovane knjižne objave.

Priprava podatkov (pregovorov in virov) za računalniško obdelavo, tj. poenotenje zapisa in njegovo dopolnjevanje, je bila ena najzamudnejših, toda neogibna stopnja pri redakciji gradiva. Po en strani se je digitalna baza pregovorov še množila, ker pa so se pri kontroli pokazale tudi določene podvojitve virov, smo domnevali, da se končno število pregovorov in rekov v zbranem korpusu lahko tudi zmanjša.

Razvita programska oprema podpira celoten tok podatkov od besedilnih datotek (DOC TXT) do evidentno posameznih UTF-8 znakov, uporabljenih v zapisu pregovorov, do evidence besed, uporabljenih v pregovorih združevanja teh besed v pomensko homogene skupine, uporabe pomensko homogenih skupin pri identifikaciji identičnih pregovorov ter pri graditvi hierarhije vsebovanosti pregovorov. Podatkovni tok se sklene s klasifikacijo pregovorov, ki se izvaja s pomočjo razvite aplikacije JAVA.

Klasifikacija je polavtomatska v smislu, da algoritmi strojnega učenja predlagajo kategorije, ki na podlagi že kategoriziranih pregovorov najbolj ustrezajo izbranemu pregovoru.

Veliko časa je bilo namenjenega prilagajanju prototipa razvite programske opreme celovitemu korpusu pregovorov, ki ga je bilo treba prečistiti in odstraniti odstopanje od predvidenega formata zapisa datotek. V naslednjem koraku je bilo potrebnih več eksperimentov, s katerimi smo iskali najugodnejše parametre, pri katerih so implementirani (razviti) algoritmi dajali najboljše rezultate.

Č. *Sodelovanje s tujimi partnerji.* Skupaj s prof. dr. Evo Czabarko (Univerza Južne Karoline, ZDA) je bil izdelan koncept za vsebinsko in strukturno klasifikacijo pregovorov, kombinacija pa ustvari pomensko klasifikacijo pregovorov. Razvita je bila podlaga za razvoj podobnih algoritmov, ki so orodje pri ciljni klasifikaciji obsežnega korpusa pregovorov. V aktualni različici je obsegala 49 razredov programske kode Java in približno 25.000 vrstic.

Z razvijanjem programske opreme je bil definiran XML format za zapis pregovorov in pripravljena podatkovna struktura za učinkovito obravnavo pregovorov in skupin /množic pregovorov. Ti so bili analizirani glede na vsebovane besede in identificirane ekvivalentne besede. Tako se prepoznajo identični pregovori. Identificirane so bile tudi množice vsebovanih pregovorov in na tej osnovi je bil izdelan graf celotnega korpusa. Obsežne skupine pregovorov so bile razbite na manjše različice istega pregovora. Algoritmi na osnovi kategoriziranja besed v pregovorih so pripravili njihovo izhodiščno kategorizacijo. Pripravljena sta bila indeks pregovorov po besedah in sistem za avtomatizirano povezovanje z viri.

Podatki o pregovorih so bili pretvorjeni v programsko lahko berljivo obliko XML. Pripravljene so bile podatkovne strukture za hranjenje osnovnih entitet za klasifikacijo pregovorov (znak, beseda, pregovor, skupina pregovorov, seznam skupin pregovorov). Na njih so bili razviti algoritmi za osnovne statistične analize korpusa pregovorov, merjenje podobnosti pregovorov in na tej osnovi za klasifikacijo pregovorov. Ti osnovni algoritmi ustvarjajo temelje za razvoj algoritmov, prilagojenih ciljni klasifikaciji pregovorov.

D. *Standardizirani zapisi virov.* Programska oprema omogoča avtomatizirano razvrščanje pregovorov po virih in indeksu izbranih besed, obenem pa je pri vsakem pregovoru lahko navedeno, v katerih virih se pojavlja.

E. *Priprava pregovorov na avtomatično klasifikacijo* je ugotavljala, kako spremenjeni parametri podobnosti besed in podobnosti pregovorov vplivajo na oblikovanje skupin tako za pregovore iz korpusa kot za množice besed, uporabljene v korpusu. S tem znanjem je bil določen optimalni zbir parametrov za avtomatično klasificiranje pregovorov.

Da bi vzporedno preverjali vmesne rezultate pri statistični in algoritmični obdelavi nad 60.000 izpisov velikega korpusa pregovorov, je bila leta 2011 v projektno skupino vključena izvedenka za statistiko, algoritme in diskretno matematiko.

V kolikor mogoče največjem obsegu je postopek potekal s pomočjo statistično utemeljenih tehnik podatkovnega rudarjenja. Tako obdelani rezultati so bili vsebinsko pregledani po paremioloških načelih in ročno so bile izločene statistične izjeme.

Projektna skupina se je večkrat sestala in usklajevala s folklorističnega vidika zamišljen koncept klasifikacije z računalniško pogojenimi pravili zanjo.

REZULTATI IN DOSEŽKI RAZISKOVALNEGA PROJEKTA

Dopolnjevanje korpusa z novim gradivom bi se lahko še kar nadaljevalo – ne samo na podlagi aktualnega, sodobnega gradiva, ki omogoča stoodstotno ekscerpiranje zadevne snovi, kar za starejši način izpisovanja na roke pred nekaj desetletji ni mogoče trditi. Zato pri preverjanju teh izpisov z digitaliziranimi viri pride do razlike ne le v številu mogočih izpisov, temveč tudi po kakovosti in zanesljivosti. Zato je raziskovalna skupina, predvsem na pobudo sodelavcev, ki korpus računalniško obdelujejo, sklenila, da se faza sistematičnega zbiranja konča.

Temeljno spoznanje prve faze je bilo, da nikakor ne moremo upati, da bodo vsaj iz preteklih obdobij zbrani zares vsi pregovori, saj kljub prizadevanju, da bi se to uresničilo, nenehno odkrivamo nove (pisane in tiskane) vire. Z relativno gotovostjo pa sklepamo, da ti ne prinašajo toliko novih pregovorov, temveč bolj podatke o pogostnosti posameznih od njih.

REDAKCIJA

Pri redakcijskem delu je bila pravzaprav neprijetna ugotovitev, kako nujno je preverjanje zanesljivosti gradiva in virov, saj se je pokazalo, da je pri zbranem gradivu v tem pogledu velika ohlapnost. Za ekscerpiranje pregovorov v preteklosti ni bilo enotnih meril ali jih niso upoštevali. To ne velja le za seminarske obveznosti študentov, ki se zanesljivosti šele učijo, temveč tudi za izpise zrelih sodelavcev spred več desetletij. Zaradi varčnosti s časom, prostorom in močmi so v rokopisnih ali tipkanih izpisih zelo lakonično navajali vire ali uporabljali zanje osebno izbrane kratice, ki jih danes zmeraj ni mogoče razvozlati. Zato je bilo preverjanje tega gradiva in virov zelo zamudno. Pri obojih zaradi površnosti, hitrice ali napačnega branja rokopisov v starih virih izpisi marsikdaj niti niso dosledno dobesedni. Vse to je zahtevalo njihovo vnovično preverjanje in celo izpisovanje.³²

³² Tako so bili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani preverjeni, popravljani in dopolnjeni izpisi iz starih rokopisov in redkih tiskov: O. Gutsman, *Deutsch-windisches Wörterbuch*, 1789; M. Kastelec, *Dictionarium latino-carniolicum*, 1680; M. Kastelec, *Nebeshki zyl*, 1684; G. Vorenc, *Novum Dictionarium*, 1710; Hipolit, *Dictionarium trilingue*, 1711–12; I. A. Apostel, *Dictionarium germanico-slavonicum*, 1760; B. Kumerdej, *Dictionarium slavo-carniolicum*, 1787–98; V. Vodnik, *Slovenski besednjak*, 1805–07; V. Vodnik, *Perprava sa pesme*, b. n. l.; F. Bilc, *Collectio vocabulorum*, 1818; A. J. Murko, *Deutsch-Slowenisches u. Slowenisch-Deutsches Handwörterbuch*, 1833; A. Janežič, *Popolni ročni slovar slovenskega in nemškega jezika*, 1851; M. Cigale, *Deutsch-Slowenisches Wörterbuch*, 1860; A. Bohorič, *Arcticae Horulae Succisivae*, faksim. 1970; J. Kopitar, *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark*, 1808; J. Nep. Primiz, *Nemshko-Slovenske branja*, 1813; F. Metelko, *Lehrgebäude der Slovenischen Sprache im Königreiche Illyren und in den benachbarten Provinzen*, 1825; J. Basar, *Conciones iuxta libellum Exerctiorum*, 1734; K. M. Attems, *Slovenske pridige*, izd. 1993; J. Jarnik, *Sber lepih ukov sa Slovensko mladino*, 1814; M. Pohlin, *Kmetam sa potrebo inu pomozh*, 1789; M. Pohlin, *Kratkozhbasne uganke inu zbudne kunshte is wele shole*, 1788; F. J. Repež, *Romarsku drugu blagu*, 1770; F. J. Repež, *Nebeshku blagu*, 1764; *Nova Crainska praticna na lejtu 1741*; Novejše gradivo je bilo pregledano v Slovanski knjižnici in v ISN ZRC SAZU.

Prav digitalizacija, na katero v preteklosti niso mislili, zahteva stoddostno formalizacijo pri navajanju gradiva. Sistematična digitalizacija gradiva je zahtevala več časa, kakor je bilo predvideno. Poenačevanje zapisov in njihovo dopolnjevanje je najzamudnejša, toda neizogibna faza pri redakciji gradiva. Enotno strukturo digitalne enote in s tem enotnost v zapisu pregovorov in virov (poravnave, enotne pisave, avtomatsko številčenje) je bilo zahtevno doseči tudi zaradi različno zasnovanih kartotečnih listkov v različnih obdobjih. Treba je upoštevati, da imamo opraviti z živim gradivom, ki ga ni mogoče obravnavati po vnaprej predvidenih (tudi časovnih) merilih in modeliranih postopkih.

Številčno se je digitalna baza pregovorov množila, toda pri preverjanju se je pokazalo, da se viri podvajajo, zato se je končno število pregovorov v zbranem korpusu zmanjšalo. Vsi popravki in dopolnila so bili vneseni v ustrezne razdelke v skladu z zahtevami računalniške tehnologije. Prav tako je bilo glede na končni učinek nesorazmerno zamudno redakcijsko delo pri pregovorih iz ustnih in naključno zbranih virov.

Kolacioniranje (preverjanje dobesednosti izpisa) in redakcija (pregled, popravki in dopolnitve) manjkajočih oz. pomanjkljivih virov (dopolnjevanje bibliografskih podatkov) sta se nadaljevala v časopisni zbirki NUK, Slovanski knjižnici in Knjižnici Otona Župančiča v Ljubljani (starejša periodika) in po enakem postopku pregled in dopolnitev posamičnih virov o pregovorih, ki so bili pred desetletji zbrani na terenu v različnih slovenskih pokrajinah (Slovenski etnografski muzej, Ljubljana) in posebej na Primorskem (Pokrajinski muzej, Koper).

SESTAVA GESELSKEGA ČLANKA

Po šestih možnostih z izhodiščem

- KNJIŽNO / **knjižno** (vir)
- Variante , [kronološko] (vir)
- Narečni primeri* (vir)
- Kontekstualni primeri (vir)

je v šestem poskusu dozorela sestava gesla oz. t. i. geselskega članka:

- Pregovor.** viri
- Zapis v bohoričici / daničici / metelčici. viri
- +Verzije. viri
- ~*Variante.* viri
- *Kraj: narečno. vir

Vsak pregovor je oštevilčen, kar je navada tudi v drugih zbirkah. Prav tako je vredna premisleka zamisel, ki olajša pripravo tematskih zbirk, če je besedi dodana številka pregovora: če, npr., koga zanimajo pregovori o *vodi*, so pri tej besedi dopisane vse številke pregovorov s to besedo.

Iz navedenega primera, *pregovornega gnezda*, je očitno, da smo se v korist verzij odpo-vedali kontekstualnim primerom. Kaj z njimi, še ni dokončno odločeno.

STANDARDIZACIJA VIROV

Cilj preverjanja virov sta bili priprava in implementacija modela za zapis ok. 900 različnih virov; model naj bi omogočil učinkovito računalniško obdelavo. Na strani zapisa podatkov so viri urejeni tako, da programska oprema omogoča avtomatizirano razvrščanje pregovorov po virih in indeksu izbranih besed, obenem pa je pri vsakem pregovoru lahko navedeno, v katerih virih je zapisan.

Sistematično so bile odpravljene napake v dotedanjem seznamu virov. Prvotno 893 virov je bilo na 99 straneh pogosto še podrobneje razčlenjenih. Pri nadaljnji fazi redakcije se je število virov od prvotnih 900 zmanjšalo za tretjino. tudi v tej fazi je bilo zamudno redakcijsko delo pri pregovorih iz ustnih in naključno zbranih virov.

V zadnji fazi so bili viri razvrščeni v naslednje kategorije:

1. SLOVNICE IN SLOVARJI
2. STAREJŠI KNJIŽNI VIRI
3. PERIODIKA
 - Pratike in koledarji
 - Letopisi
 - Časopisi, revije in glasila
4. LEPOSLOVJE IN LITERARJENJE
5. OBJAVLJENA SLOVSTVENA FOLKLORA
6. STROKOVNI VIRI
7. ZBIRKE PREGOVOROV
8. ZBIRALNE AKCIJE
9. ROKOPISNE ZAPUŠČINE
10. MUZEJSKE ZBIRKE
11. PRILOŽNOSTNI VIRI
 - Zasebne zbirke
 - Osnovnošolsko delo
12. SEMINARSKE IN DIPLOMSKE NALOGE
13. NAKLJUČNI VIRI (zasebna pisma itn.)
14. RADIO IN TELEVIZIJA
15. USTNI VIRI

V navedenih razdelkih je registriranih 511 konkretnih virov, ki se podrobno členijo v 2698 podvirov. Ustnih virov (informatorjev) je ok. 300.

TERENSKJE EKSPERTIZE

Posebej so vredni pozornosti terenski viri. Pregovori so bili zbrani v naslednjih pokrajinah in krajih: Bela krajina (Črnomelj, Vinica), Bohinj, Bovško (Bovec, Čezsoča idr.), Ljubljana in okolica (Brezovica, Domžale, Vnanje Gorice, Vrhnika, Zbilje), Maribor, Novo mesto in okolica (Šentjernej), Opatija in pregovori iz Slovenske Istre, Savinjska dolina (Rečica ob Savinji), Škofja Loka in Poljanska dolina, Tuhinjska dolina (Motnik), Vipavska dolina (Otlica, Vipava) in Gorica, Zasavje (Hrastnik, Trbovlje) idr.

Sodelavka projekta, sicer specialistka za folklorno pripovedništvo in odlična terenska delavka, je pregovore in druge drobne folklorne žanre z Bovškega, Tolminskega in Polhograjskega registrirala vpletene v folklorne in druge pripovedi, jih sondažno zbirala posebej ter zapisovala pridobljene v spontanah pogovorih. Kot metodični pripomoček je o njih za informatorje pripravila posebno vprašalnico. Za zbiranje drobnih folklornih žanrov v sodelovanju z mentorji in učenci na Osnovni šoli Polhov Gradec je prav tako pripravila posebno vprašalnico in načrt dela z navodili za mentorje. Z omenjenimi metodičnimi postopki nastaja zbirka lokalnih drobnih žanrov. Od pregovorov je največ vremenskih in povezanih z naravo (poljedelstvo, živinoreja, gozdarstvo). Prav tako je v terenski raziskavi med slovenskimi izseljenci v ZDA ob številnih folklornih obrazcih dokumentirala tudi pregovore.

RAZISKAVA FOLKLORNIH OBRAZCEV

Folklorni obrazci so bili dolgo raziskovalno zapostavljeni, zato jim sodobna slovenska slovstvena folkloristika namenja sistematično pozornost. Zelo pomembno je bilo, da se je mlada raziskovalka, ki je med drugim v okviru obravnavanega projekta spoznavala gradivo, seznanjala predvsem s tujo strokovno literaturo in razvijala zadevno terminologijo. V doktorski disertaciji *Estetska struktura slovenskih folklornih obrazcev v časovnem preseku z vidika slovstvene folkloristike* (Babič 2012) je že v uvodu predstavila nov pojem – folklorni trenutek – in s tega vidika problematizirala nekatere dozdajšnje poglede na folklorne obrazce. Empirično preverjeno delo potrjuje življenjsko pot in prepletenost treh ravnin (tekst, tekstura, kontekst) tudi v tako drobni časovni enoti in s tem utrjuje hipotezo o slovstveni folklori kot samostojni veji besedne umetnosti. Zaradi ustaljene forme je variantnost pri folklornih obrazcih manjša in redkejša kot pri pripovednih in pesemskih žanrih. Tudi s to ugotovitvijo paremiologija zrelo vstopa v slovensko strokovno zavest.

Primerjala je rabo folklornih obrazcev, predvsem pregovorov, v preteklosti in danes.³³ Reki in pregovori so jezikovne strukture, ki jih mentalni spomin hrani kot samostojne enote: ko nam kdo pove začetek znanega pregovora, že poznamo njegov konec. Ravno zaradi te lastnosti in figurativnosti so pripravni za preoblikovanje v oglasne namene, saj so taki slogani lažje in hitreje zapomnljivi. Druga očitna modifikacija³⁴ pregovorov je v šaljive

³³ Gradivo je zbrala iz javnih občil in vsakdanje komunikacije.

³⁴ Pojem je skrbno predstavila Veronika Pucko (2009: 22 sl.).

namene: poznan obrazec se predela v njegovo nasprotje ali v šaljivo različico (Babič 2010). Raziskave so bile zaokrožene v znanstveni monografiji *Beseda ni konj – Estetska struktura slovenskih folklornih obrazcev* (Babič 2015).

MEDNARODNA KONFERENCA VEČ GLAV VEČ VE

Razen tega da so računalniško profilirani sodelavci projekta svoje izsledke predstavili na mednarodni znanstveni konferenci v Bolgariji (Bokal 2012), so sodelovali tudi na mednarodni konferenci *Več glav več ve* v Mariboru (2013). S podnaslovom *Frazeologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi* je potekala 18. in 19. 4. 2013 v Mariboru in Ljubljani v soorganizaciji Oddelka za germanistiko na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru in Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU v Ljubljani. Dvodnevna znanstvena prireditve je bila neposredno povezana z dvema nacionalnima raziskovalnima projektoma, ki ju je med letoma 2010 in 2013 finančno podpirala Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS). Oba projekta³⁵ segata v frazeologijo in paremiologijo. »Glede na sorodnost tematike in sočasnost projektne delo je bilo smiselno pripraviti skupno znanstveno srečanje, na katero sta organizatorja povabila priznane domače in tuje strokovnjake, ki so se seznanili z vsebino in potekom obeh projektov in poročali o rezultatih lastnih primerljivih raziskav.« (Jesenšek in Babič 2014: 311) Na njem so sodelovali člani projektne skupine, tudi tehnični pomočniki. V zborniku z istoimenskim naslovom (Jesenšek in Babič 2014) sta pomembni razpravi »Pregovori v Svetem pismu« (Dolenc 2014) in »Non scholae sed vitae discimus: Vpliv klasične gimnazije na prevzemanje latinskih pregovorov v slovenščino« (Gruntar Vilfan 2014).

ZNANSTVENI IN ŠIRŠI DRUŽBENI POMEN RAZISKAV PREGOVOROV

Z znanstvenega vidika je raziskovalni projekt tehtno prispeval k premiku v slovenski slovstveni folkloristiki. Dolgoročno gledano je znanstvena zbirka pregovorov podlaga za pomembne znanstvene raziskave v vseh filoloških in številnih humanističnih in družbo-slovnih vedah:

- A. Je odličen vir za ustrezne elektronske podatkovne zbirke in tematske priročnike številnih ved.
- B. Objavljena zbirka in spremna študija utegneta biti v mednarodnih raziskavah zaželen primerjalni vir in dobrodošel študijski pripomoček za slovanske (prim. Balantič 2012) in širše evropske raziskave pregovorov ter sorodne raziskovalne evropske projekte (npr. v Estoniji in na Finskem).
- C. S tem slovenska paremiologija postaja enakovredna sogovornica v mednarodni paremiologiji.

³⁵ Tu obravnavani raziskovalni projekt *Slovenski pregovori kot kulturna dediščina ... in Frazeologija nemškega jezika: Nemško-slovenski medkulturni in kontrastivni vidiki* (J6-3601) na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, vodja Vida Jesenšek.

- Č. Kombinacija strokovno-analitičnih metod s sodobno tehnologijo omogoča razvoj aplikativne slovstvene folkloristike (raziskave obsežnih besedilnih korpusov).
- D. Interdisciplinarni pristop k slovstveni folkloristiki, ki ga v njen metodološki aparat prinaša uvajanje podatkovnega rudarjenja besedil, omogoča nove vrste raziskav, podprte s sodobnimi informacijskimi tehnologijami. To bo prispevalo tako k novim spoznanjem o zgodovinski nacionalni kulturni dinamiki kot k širjenju splošnega poznavanja in uporabe sodobnih tehnologij.
- E. Kvantitativno obdelano oz. statistično utemeljene tehnike podatkovnega rudarjenja in tudi strokovno-analitični pristop, uporabljeni pri klasifikaciji pregovorov, bo mogoče uporabiti tudi pri klasifikaciji drugih kratkih besedil s fokusirano vsebino (npr. besedilna sporočila SMS, odzivi uporabnikov na spletnih forumih in dnevnikih), kar je pomembno za slovstveno folkloristiko, jezikoslovje in številne druge vede.
- F. Nadgraditev tehnik klasifikacije za uporabo pri avtomatiziranju odziva na uporabniška vprašanja.

Neposreden in vsestranski pomen prve znanstvene zbirke slovenskih pregovorov je v njihovi splošni dostopnosti in uporabnosti ne le za vse humanistične in družboslovne vede, temveč pod določenimi pogoji tudi za širšo javnost. Prednost zbirke so na enem mestu dostopni, pregledno urejeni pregovori, saj je prihranek časa danes ena pomembnejših ekonomskih kategorij. Poleg tega je treba upoštevati še:

- A. Uporabnost za pedagoške namene in potrebe v didaktičnem procesu na vseh stopnjah izobraževanja (vrtec, osnovna šola, srednja šola, visoko šolstvo).
- B. Zbirka omogoča pripravo specialnih publikacij (npr. tematske, krajevne idr. zbirke), v slovenskem in tujih jezikih. Prevodi takšnih zbirk s primernim spremnim besedilom bi bili imenitna izkaznica slovenske države v evropski družbi.
- C. S konstituiranjem slovenske paremiologije se s pomembnim delom iz duhovne kulture promovira slovenska država, omenjena veda pa se vključuje v mednarodni pretok znanja.
- Č. Zbirka omogoča oglaševalski industriji, da z naslonitvijo na tradicijo oblikuje in ustvarja nova in izvirna oglasna sporočila. S populariziranjem izdelkov hkrati neposredno omogoča identifikacijo s slovenskim, regionalnim ali lokalnim območjem in se povezuje s širšim evropskim prostorom.
- D. S predvideno zbirko bo odpravljena ena od vrzeli v poznavanju, varovanju in ohranjanju slovenske nesnovne kulturne dediščine. Zbirka pregovorov in rekov prispeva k poznavanju izražanja slovenske mentalitete v slovenskem jeziku. Leksikalna predstavitev slovenskih pregovorov je koristna za vse, ki se posvečajo vprašanju slovenske identitete in njene kontinuitete.
- E. Zbirka ni samo dokaz slovenske ustvarjalnosti v preteklosti, temveč pridobitev tudi za današnjo besedno umetnost, ki lahko črpa iz zbirke ustvarjalne pobude. Krepi lahko jezikovni izraz novinarjev in najširšega kroga poklicnih uporabnikov jezika.

PRIHODNJE ŠTUDIJE

To poglavje je zastavljeno le ilustrativno, saj je tém za célo življenje. Diahrone analize o pregovorih bodo mogoče šele, ko bo opravljeno temeljno delo z vidika sinhronije. Pregovore je treba raziskovati interdisciplinarno, z vidika slovstvene folkloristike, etnologije, jezikoslovja in literarne vede, zgodovine, sociologije, prava, psiholingvistike, kulturologije.

ANALIZA PREGOVOROV Z VIDIKA TEORIJE KNJIŽEVNOSTI

Pregovori se po obliki gibljejo med celimi povedmi, anaforami (tj. zelo skrajšanimi stavki brez glagolov) in metaforami in so zaradi lažjega pomnjenja pogosto ritmični (Jolles 1930).

Metodološki zgled za tukajšnji razdelek so pregovori pri Williamu Shakespearu, kakor jih je obravnaval švicarski raziskovalec Max Lüthi (1985): literarna veda se ne zadovoljuje s tem, da le izbere pregovore iz kakega literarnega dela. Pri Shakespearovih dramah je mogoče raziskati 'dramatično funkcijo' pregovorov, pregovornih obtožb in ugotoviti, da podobno kot metafore služijo številnim dramatičnim ciljem. Kompozicijsko povezujejo telo oddaljena prizorišča, ironizirajo določene položaje, značaj govorcev in njihova stališča do nagovorjene ali ogovorjene osebe. Literarni raziskovalec preskuša funkcije posamičnih pregovornih sestavin v literarnem delu, etnograf pa v resničnosti in družbi. Obe izhodišči sta izraz prizadevanj po integraciji, kar je odziv na specializacijo.

Cilj etnografskega raziskovanja ni zgolj leksikon pregovorov. Pozorno je predvsem na to, da ima pregovor kakor v resničnosti tudi v literarnem delu vedno znova drugačno podobo, včasih jasnejšo, drugič bolj razpuščeno. Trdno obliko pregovora lahko primerja z nošo. Pri obeh navdušuje utrjena forma, ki ji čas ne pride do živega. Neizgovorjene besede povezujejo bolj kot izgovorjene. Shakespeare obvlada to umetnost namigovanja bolj kot vaška skupnost. V razpokanih, nalomljenih delcih, namigih, individualno drugačnih razlagah – v pesniško fragmentarnem govoru – so korak za korakom očitni folklorni obrati besed in pregovori. Shakespeare pregovore pogosto konotira negativno. Uporabljajo jih lopovi, hinavci, puhloglavci. Ali niso tudi v vsakdanjem življenju pregovori in pregovorni način govorjenja pogostejše uporabljene v slabem? Ugovor v obliki pregovora zveni bolj milo in pomirjevalno kot neposredna pripomba. Pod vtisom vzporednic o rabi pregovorov pri Shakespearu in nižjih družbenih plasteh se je dovoljeno vprašati, ali ni sovražna, škodljiva, hinavska uporaba pregovornih načinov tudi v resničnosti bolj priljubljena, kakor smo mislili doslej.

Presenetljivo je, da se pri opredelitvi poetike pregovorov literarna veda in folkloristika lahko razhajata. Prva uvršča rekla in reke k tropom, besedam s prenesenim pomenom, tj. metaforam, in pregovore obravnava v poglavju o lirski pesmi s stalno vsebino ali obliko. »Pregovori so najkrajši pesniški žanr in oblika, ki jo vpletamo v vsakdanji pogovor, da ga lepšamo in krepimo s tem, da izražamo splošne resnice, nauk, prisposodbe. Odlika pregovorov so kračina, jedrnatost, domiselnost. Njih zunanji okras so ritem, rima, asonanca, aliteracija« (Trdina 1965: 220–221). Druga stran šteje pregovore med »kratke prozne oblike« [sic.] (Sazdov 1970: 112–126; Terseglav 2005: 51).

Podlaga za tukajšnji razdelek bi bili lahko izpisani pregovori iz slovenske literature! V paremiološki korpus je vključeno tudi gradivo A. M. Slomška, čigar literarna ustvarjalnost je bogat vir za folklorizacijo (Turnšek 2012). Številni avtorji na podobno analizo še čakajo.

SLOVENSKI PREGOVORI V NAREČJIH

Narečno zapisani pregovori (Gorenjska, 1997; Čičarija, 2007; Koroška, 2012; Istra, 2014) in drugi folklorni obrazci so izhodišče za študij pokrajinskega habitusa. V zbranem gradivu večina pregovorov obstaja v knjižnem jeziku in le malo je narečnih. Kako torej uresničiti zamisel Pavla Zablatnika, da znanstvena izdaja zahteva objavo pregovorov v narečjih?

Stenski beneški koledar (*Beneški koledar*), ki ga izdaja kulturno verski list *Dom*, je imel že leta 1991 rubriko »Stara modruost«, v kateri so bili objavljeni stari recepti, v rubriki »Modruost« pa so avtorski izreki slavnih mož, samo enkrat se je pojavil beneški pregovor: *Dati ubuogimé je tiha molitu* (april). Leta 1997 je rubrika o pregovorih izostala, pač pa je spet oživela naslednje leto z naslovoma »Vremenski pregovori« in »Ljudska modrost«. Leta 1999 so poleg standardnega koledarskega dela in slikovne opreme mesečna rubrika »Kajšna ura bo«, »Vremenski pregovori« in »Ljudska modruost«, »Ljudski pregovori«, »Adan praznik na miesac«, »Za smieh«, odlomek *Iz Svetega pisma*. V jubilejnem letu 2000 so se razdelki nekoliko zamenjali, medtem ko so razdelki s pregovori ostali, le da z nekoliko spremenjenimi naslovi »Vremenski pregovori«, »Ljudski pregovori«. Od kdaj naprej in do kdaj je bil koledar tako urejen, bi bilo treba natančneje ugotoviti.

Štirinajstdnevnik *Dom* ima prav tako že dolgo pregovorom, namenjeno rubriko. Leta 2012 in 2013 je imela naslov »Domača modruost« in tam je bilo v pokrajinskem knjižnem jeziku, ki je prilagojen beneškemu narečju, objavljeno: *Naša uoč kaže, / kàr jezik laže* (*Dom*, 30. 9. 2012, 16); *Dažeuni usi sveti, / pozime hudi zameti* (*Dom*, 30. 11. 2012, 16); *Z malin se še živi, / pa brez nič se na more* (*Dom*, 15. 3. 2013, 16); *Kduor molit na zna, / naj se na muorje poda* (*Dom*, 14. 2. 2013, 16).

Stanko Košir je želel ohraniti spomin na narečno govornico iz svoje mladosti in je v knjigo *Pad pečkamē, čer s'm gor' rastu* (tj., pod pečinami, skalami, kjer sem odraščal) dodal tudi razdelek »Pr'góvarē – pregovori, pr'glíhnžē – primerjave, máj'nže – mišljenja« s pojasnilom: »Z roda u rod sa j'h panavljalē, pa k'j co dalē / iz roda v rod so jih ponavljali, pa kaj dodali« (Košir 1997: 145). Ne da bi se posebej trudil za sistematičnost, je zapisal vsaj 115 pregovorov.³⁶ Le v enem primeru se je spremenil njegov pomen: *Sčera j' mo u dr'k padva / Sekira mu je padla v blato* (Košir 1997: 158), kar je seveda povsem nekaj drugega kakor *Sekira mu je padla v med*.

Čičke *prekvantice z Goca* (Podberšič 2007) so po zaslugi slovstvene folkloristike kolikor toliko bolj sistematično urejene, čeprav med skoraj 2000 oštevilčenimi besednimi zvezami niso samo pregovori. Na koncu sta abecedni seznam narečnih izrazov iz slovenske Čičarije

³⁶ Dodal je okrog 50 primerjalnih rekel in nad 30 rekov (máj'nž) (Košir 1997: 145–169).

in šestindvajsetih vaščanov, ki so bili Renatu Podbersiču pri zbiranju narečnih folklornih obrazcev v nenadkriljivo oporo.

Tudi iz Porabja imamo lepo zbirko narečnih pregovorov, ki jih je zbral Leon Banko (2010). Splošno znani pregovor se v porabskem govoru sliši: *Niena župa se ne pogej tak vrouča, kak se skijja* (Miki 2014: 5).

PREGOVORI V KONTEKSTU

Tu mislimo predvsem na predmetni in socialni kontekst, kakor veje iz drobne opazke: »Ni bilo domačije, ki ne bi več deklet in fantov poslala v svet po večji ali manjši košček kruha.« Poznan je bil rek: *Ko se Kosteuc izleže, si punkeljč veže* (Toič 2003).

Idealno bi bilo prikazati vlogo posamičnega pregovora v sobesedilu, tj. v različnih jezikovnih zvrsteh in folklornih žanrih in predmetnih življenjskih kontekstih. Empirično gradivo v ta namen se zbira že od začetka konceptualno premišljenega zbiranja paremiološkega gradiva. Metodološka osnova za to vprašanje je monografija *Iz kaosa kozmos* (Stanonik 1995) in delo Mathilde Hain (1951), ki pregovorov ni raziskovala teoretično – sistematično, tj. filološko-morfološko, temveč empirično, v njihovem življenjskem obtoku in funkciji. Pregovor je

- A. povezan z izkušnjo: pregovor + »je dejala moja babica«;
- B. vrednost in poučnost pregovora nista najprej v obliki, temveč v uporabi. Velja tudi za naprej: Babica vnučinji, ki sili na ples: »Vedno se je reklo: *Najboljšo kravo so prodali v hlevu in ne na trgu*«;
- C. pregovor je nosilec družbenih vrednot, izraz ljudske morale v širokem pomenu besede; govoriti o posebni kmečki morali je poenostavljanje, ki izhaja iz dualizma: mesto – podeželje;
- Č. pregovor je danes le delno veljavno življenjsko pravilo: v pojmu pravilo se srečujeta »naj« in »biti«. Individualnost, ki usmerja sodobno govorjenje in dejanja, ne dopušča več starodavno formuliranih pregovorov in pojavljajo se celo parodije nanje.

Zgled za pomensko natančnejše opredelitve slovenskih pregovorov glede na kontekstualno rabo sta razpravi »Pogumnemu pomaga sreča« in "Name-calling in Slovenia: 'We' and the 'Others'" (Stanonik 2003, 2008) in referati na konferenci *Več glav več ve* (Jesenšek in Babič 2014).

PEDAGOŠKI VIDIK

Od vseh folklornih žanrov je pregovor najbolj idejno-vzgojni. Ko tipizira številne osebe in pojave, življenjskih dejstev ne posplošuje objektivno hladno in ravnodušno, temveč vedno zavzema do njih pozitivno ali negativno stališče in presojo, naklonjen je revnim, sovraži bogate. Idejno-tematska predelava večpomenskih pregovorov omogoča njihovo rabo v prenesenem pomenu, včasih v humoristični obliki. Pregovori izražajo etična merila, vplivajo na duhovni napredek družbenih plasti in so zvesta podoba pretekle resničnosti. To funkcijo

so obdržali do danes, zato so najvitalnejši folklorni žanr. Očiten je njihov didaktični ton: *Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade; Na napakah se učimo! Se res učimo iz napak?*

Po vsebini je pregovor najpogosteje poučen, vzgojen, tako rekoč razsvetljevski. Njegov neznani avtor je bil morda učitelj, vzgojitelj, duhovnik ali kaj podobnega, kar je danes javni delavec. Pedagoško in didaktično sporočilo pregovora je razvidno iz staroegiptovskega izraza *sebayt* (pouk), npr.: *Dober značaj varuje človeka; Prvi v čredi je ravno tako žival kot druge*. Tudi pri Aramejcih in Hebrejcih je pregovor veljal za besedo modreca. Pregovor *Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade* (Salomon, 4. stol. pr. n. št.), nam danes zveni povsem domače, slovensko, čeprav je star že poltretje tisočletje. Že starodavnemu trpinu je hudo, da je postal predmet posmeha v pregovoru in zbadljivki (Job 30, 9), čemur bi naši predniki dejali: v zobe, dandanes pa: v medije.

Sam izraz paremiologija – nauk o pregovorih (grška beseda *paroemia* pomeni pouk) potrjuje prvotno vzgojnost in poučnost. Misel, da prijatelja spoznamo šele tedaj, ko smo z njim pojedli veliko soli, je bila poznana že pri Aristotela, verjetno pa že prej. Večina pregovorov je z izrazito vzgojno noto namenjena oblikovanju moralnega profila zlasti pri mladih, v želji, da bi ga razvili v zdravo sestavino družbe in časa (Hrovat 1983: 6).

Najboljši pedagog, ki je nauke rad zavijal v prikupne pregovore, je bil Anton Martin Slomšek. Številne od njih ob posebnih priložnostih radi ponatiskujejo. Ob njegovi beatifikaciji je bil izdan njihov izbor o temah življenje, delo, sreča, ljudje, šola, vzgoja, domovina in materinščina (Slomšek 1996). Koliko je Slomškovih pregovorov, verjetno ne bo nikoli prav znano, zaenkrat je šeststih 1743, urejeni so po desetih Božjih zapovedih in v teh razdelkih abecedno, opremljeni so z virom (Turnšek 2012).

Kako cenjeni so bili Slomškovi pregovori, se vidi iz *Štiridelne čitanke* (Schreiner in Hubad 1907: 63, 74), v kateri se na več mestih ponovi rubrika *Pregovori, reki in pametnice* in je k posameznim od njih pripisan Slomšek. Presenetljivo je, da so podučni folklorni obrazci enako naslovljeni pri štajerskem učitelju (Središče ob Dravi) Antonu Kosiju, ki je v knjižice »za slovensko mladino« vsakič uvrstil tudi *pregovore, iz/reke in pametnice* (Kosi 1892: 31–32; 1902: 36–37; 1910: 39).

Današnja mladina ne bere rada, zato se najmlajšim trudijo približati pregovore živahneje, npr. s plesom (Lubej 1997: 24–25; Štrukelj 2014: 6) in v šolskih glasilih (prim. *Naši dnevi*, Logatec, 1998). Anketa o poznavanju pregovorov med petdesetimi osnovnošolci na Raki na Dolenjskem je pokazala, da jih učenci sicer poznajo, pri aktivni rabi in iskanju pregovorov s podobnim pomenom pa so šibki (Tomše 1999: 40–51).

Tradicionalne funkcije pregovorov so konzervativne, tako da pregovore razumemo kot dejavnike, ki ohranjajo sistem in norme, torej so sredstvo za utrjevanje (neredko preživetih) vrednot. Pogosto je poudarjena njihova vloga v (jezikovni) vzgoji in zavestno jih uporabljamo v določenih sobesedilih; razen tega imajo avtoritativno težo. Analize kažejo, da mladi namesto tradicionalnih pregovorov uporabljajo druge oblike

frazemov in da je pri rabljenih pregovorih zaznati spremembe v njihovi funkcijskosti. Njihova primarna vloga ni več sklicevanje na avtoriteto, ampak nastopajo kot retorična, pogosto humorna diskurzivna sredstva, ki višajo čustvenost sporazumevanja. (Lipavic Oštir 2014: 128–129)

V okviru visokošolskega pedagoškega procesa je bilo v občinah Brežice, Krško in Sevnica anketiranih petintrideset prebivalcev, starih od 11 do 76 let; zapisanih je bilo 795 pregovorov, od tega pri eni osebi največ 58 in najmanj le sedem. Rezultati so pokazali, da poznavanje pregovorov ni povezano s starostjo, saj je 17-letni dijak naštel 26 pregovorov, najstarejša anketiranka pa 36. Pričakovanja, da se število pregovorov veča s starostjo, se niso potrdila (Tomše 1999: 5–33).³⁷ Podobna raziskava o rabi pregovorov je bila opravljena v Kosezah pri Ilirski Bistrici (Pugelj b. n. l.).

Gotovo je bila uporaba pregovorov nekoč večja in manj problematična. Jolles je problematiziral definicijo, da je pregovor rezultat izkušenj. Pregovor zanj nima nobene poučne težnje. S tem ni rečeno, da se iz izkušenj ne moremo učiti, ampak da v današnjem svetu izkušnja ni nekaj, iz česar naj se učimo.

Pregovori niso filozofija, ampak izkušnjski stavki sicer posplošujoče, toda nikakor ne splošno veljavne narave. Kdor stavke ljudskih izkušenj naredi za nauk, v svetu pregovorov vedno trči na odpor. Vsak pregovor je v temelju sam zase, pogosto nasproten drugim. Vsak je tudi otrok svojega časa, najprej vtisne pogled na določeno družbo, njene plasti ali tudi le poklice. Toda vsak pregovor tudi premine. O njegovem koncu odloča izhodišče vsakega uporabnika: kako ga razlaga in kakšen moralni kodeks sprejema (Beyer in Beyer 1996: 18).

SKLEP

Vrednost in prednost tukajšnjega projekta je v zanesljivi dokumentiranosti zbranega gradiva, njegovi digitalizaciji, pripravi sheme za njegovo elektronsko objavo in uporabo ter sistemska odprtost za nadaljnje nadgrajevanje korpusa. Izdelana je tudi temeljna klasifikacija, ki bo za javno rabo še dopolnjena.

Za raziskovanje slovenskih pregovorov je temeljnega pomena njihova sistematična objava, opremljena z znanstvenim aparatom, tj. z viri, temeljitim strokovnim komentarjem in na podlagi slovenskega gradiva izpeljano žanrsko definicijo.

Praktični cilj projekta je dostopnost slovenskih pregovorov strokovni javnosti za nadaljnje poglobljene študije in za splošno uporabo različnim profilom, ki so dnevno povezani

³⁷ Alja Lipavic Oštir (2014: 127) zagotavlja, da sta regionalni dejavnik in starost spremenljivki, po katerih se kažejo pomembne razlike v stopnji poznavanja pregovorov. Po njeni raziskavi se s starostjo stopnja poznavanja pregovorov povečuje, hkrati se niža njihovo pasivno obvladovanje. Nekak splošen paremiološki leksikon se s starostjo ne spreminja, prihaja pa torej do kakovostnega preoblikovanja razmerja med aktivnim in pasivnim znanjem.

s slovensko duhovno tradicijo: pedagogi, novinarji, ustvarjalci besedne umetnosti (nosilci slovstvene folklore, pisatelji/pesniki) in sploh vsi, ki jim je kaj do jezikovne kulture.

Teokočim novostim v strokovni literaturi je mogoče slediti v vsakoletnem zborniku *Proverbium* (Yearbook of International Proverb Scholarship),³⁸ v zbornikih, ki izhajajo ob raznih simpozijih.³⁹

Bausingerjeve napovedi (1968), da bodo pregovori postali nesodobni, se niso uresničile. Pogosto so res izgubili nekdanjo funkcijo, a so dobili nove. V slovenskem okolju se posodobljeni in parafrazirani pojavljajo v reklamnih besedilih⁴⁰ in časopisnih naslovih.⁴¹ Nekateri (prim. Dolgan 1995) jih lokalno karakteristične, četudi ne v narečju, celo zbirajo za lastno veselje. V seznamu naključnih virov je veliko takih posameznikov.⁴²

³⁸ Pod uredništvom Wolfganga Miederja izjaha pri založbi Peter Lang.

³⁹ Za slovansko jezikovno območje gl. npr. *Parémie národu slovanských I, II, III, IV*. Ostrava, 2003, 2004, 2006, 2008.

⁴⁰ Po EnKi se poletje pozna (*Slovenija* 2008: 23); Dober glas seže v deveto vas (*Delo* 2007: 17); Brez dela ni jela (*Delo* 2007: 1); V nesreči spoznaš prijatelja (*Delo* 2007: 1); Zdrav duh v zdravem telesu (*Jana* 2007: platnica zadaj); Rana ura, zlata ura! > kura / fura (*Sonček* 2013: 1); Ljubezen gre skozi želo-dec (*Vikend* 2008: 17); Kakršna setev, / takšna žetev! (na Petrolovi bencinski črpalki; foto: Zdenka Primožič, b. n. k. in b. n. l.); Sreča človeka sreča, / ujeti se ne da (*Svet knjige* 2004: 1); Ogibaj se kozla od spredaj, konja od zadaj, / zlega človeka pa od vseh strani (DZS 2003: prospekt);

⁴¹ Časopisni naslovi (naslove navadno dajo uredniki, zato tu ne navajam imen): Sreča je opoteča (*Glas* 31. 5. 1969, 24); Če je svečnica zelena, / cvetna nedelja bo snežena (Kumer 1998: 4); Molk ni vedno zlato (Kumer 2004: 24); Kjer žena hlače nosi, si mož kruha prosi (Vogel 2005: 9); Dobrota NI sirota (*Žurnal*, Rain ??: 49).

Za marsikatero uspešno žensko stoji druga ženska (Podkrižnik 2008: 12); Kratke noge in dolgi prsti laži in prevar (*Žurnal* (magazin), Ljubljana, 1. 4. 2005, 1; Človek obrača, Bog obrne (Družina, 18. 8., 2013, 20); Bolje denar v roki kot delnice na borzi (TV 1, dnevnik ob 19. uri, 10. 10. 2008); Niena župa se ne pogeje tak vrouča, kak se sküja (Porabje, Miki 2014: 5)

⁴² »Zbirateljstvo je delo, ki ni nikoli končano. Idejo za zbiranje pregovorov sem dobila daljnega dne, 9. 1. 1994 ob poslušanju nočne oddaje na prvem programu Radia Ljubljana. Tema je bila: pregovori. Poslušalci so se javljali in vsak je povedal svoj pregovor. Jaz sem jih zapisovala, niso pa povedali, kdo je avtor. Tema me je zelo pritegnila, naslednji dan sem sklenila, da bom te modrosti začela iskati. Tako sem postala zbirateljica. To je moj hobi, moj konjiček. Zbirka šteje 12.500 vpisanih. Vpisujem jih v zvezke, na delu je 14. (štirinajsti) zvezek. Planirala sem jih izbrati 10.000, ne morem se ustaviti, zbiram jih naprej, ker je v njih resnica.

Kamor pregovor zadene, ne zgreši za en las. Slovenski pregovor 'Ni pregovora, ki ne bi bil resničen.' Avtor: Cervantes.

Iskala sem jih po revijah in po časopisih, v čitalnici v Kopru. Zbiram vse, kar najdem, najmanj pa sem našla slovenskih. Aforizme tudi zbiram, jih pa ne vpisujem, odrežem list v časopisu, pozneje jih zvežem v knjigo, imam jih približno 3.000.

Leta 2014 bom slavila 20 let mojega zbirateljstva, in sem zelo ponosna na mojo bogato zbirko. Sedanji vir je TTX TV SLO.« (Kerin 2013: 62)

LITERATURA IN VIRI

LITERATURA

- Babič, Saša. 2008. Lenoba – zvest ti bom do groba / Sloth – Till Death Do Us Part. V: Vítězslav Vilímek (ur.), *Parémie národů slovanských IV: Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Ostravě ve dnech 20.-21. listopadu 2008*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 20–25.
- Babič, Saša. 2010. Sodobne modifikacije pregovorov, frazemov in drugih folklornih obrazcev. *Slavica Slovaca* 45 (2): 154–161.
- Babič, Saša. 2011a. Paremiologija – na križišču jezikoslovja in slovstvene folkloristike. V: Simona Kranjc (ur.), *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja; 30), 27–31.
- Babič, Saša. 2011b. Folklorni obrazci v retorskih besedilih iz 18. stoletja. V: Miha Preinfalk (ur.), *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU in Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja, 219–226.
- Babič, Saša. 2011c. Sodobne modifikacije pregovorov, frazemov in drugih folklornih obrazcev. *Slovenský národopis* 59 (5): 516–525.
- Babič, Saša. 2012. *Estetska struktura slovenskih folklornih obrazcev v časovnem preseku z vidika slovstvene folkloristike* (Doktorska disertacija). Ljubljana: Oddelek za slovenistiko, Filozofska fakulteta.
- Babič, Saša. 2015. *Beseda ni konj: Estetska struktura slovenskih folklornih obrazcev*. Ljubljana: Založba ZRC (Ethnologica – Dissertationes; 6).
- Balantič, Barbara. 2012. *Češki pregovori, njihove slovenske ustreznice, pomen in izvor* (diplomsko delo). Ljubljana: Oddelek za slavistiko, Katedra za češki jezik in književnost.
- Banko, Leon. 2010. *Slovstvena folklorja v Porabju glede na ustvarjalno delo Vere Gašpar* (Diplomsko delo). Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Bausinger, Herman. 1968. *Formen der Volkspoesie*. Berlin: Erich Schmidt.
- Będkowska-Kopczyk, Agnieszka. 1996. Konceptualizacija domu v jeziku polskim i sloweńskim: Dom oniryczny. *Slava* 10 (1): 85–64.
- Będkowska-Kopczyk, Agnieszka. 1998. Portret kobiety-żony w przysłowia ch bułgarskich, słoweńskich i polskich. V: *B'garistjni proučvanija: Aktualni problemi na b'garistikata i slavistikata: Treta Meždunarodna naučna sesija. Veliko T'rnovo, 20-21-avgust 1997*. Veliko T'rnovo: Universitetsko izdatelstvo »Sv. Kiril i Metodij«, 279–285.
- Będkowska-Kopczyk, Agnieszka. 2003. Przysłowia jako źródło wiedzy o językowym obrazie świata Słowian. V: *Parémie národu slovanských: Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané u příležitosti 150. výročí F. L. Čelakovského a vydání jeho »Mudroslovi*. Ostrava: Filozofická fakulta, 79–86.
- Będkowska-Kopczyk, Agnieszka. 2007. Jazykový obraz vina ve slovinské kultuře (na příkladu příslovi). V: *Parémie Národů Slovanských III: Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Ostravě ve dnech 21.-22. 11. 2006*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 107–117.
- Będkowska-Kopczyk, Agnieszka. 2008. Frazeologia i paremia z punktu widzenia badań kognitywnych: Glossa do tematu. V: Vítězslav Vilímek (ur.), *Parémie národů slovanských IV: Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v Ostravě ve dnech 20.-21. listopadu 2008*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 226–234.
- Beyer, Horst in Annelies Beyer. 1996. *Sprichwörterlexikon: 15000 Sprichwörter und sprichwörtliche Ausdrücke vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart: in alphabetischer Reihenfolge*. Weyarn: Seehamer Verlag.

- Bokal, Drago. 2012. Several Distance Problems in Proverb Classification. V: *Abstracts of the International Conference Mathematics of Distances and Applications, July 02-05, 2012, Varna, Bulgaria*. Sofia: ITHEA, 13.
- Carson Williams, Fionnuala. 2002. *Wellerisms in Ireland. Towards a Corpus from Oral and Literary Sources*. Burlington: The University of Vermont.
- Čajkanović, Veselin. 1934. Predgovor. V: Fran Kocbek in Ivan Šašelj, *Slovenski pregovori, reki in prilike*. Celje: Družba sv. Mohorja, 5–12.
- Dolenc, Bogdan. 2014. Pregovori v Svetem pismu / Proverbs in the Bible. V: Vida Jesenšek in Saša Babič (ur.), *Več glav več ve: Frazеologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko; Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, 42–60.
- Dundes, Alan. 1975. On the Structure of the Proverb. *Proverbum*. 25: 961–973.
- Enciklopedija. 1962. *Enciklopedija Leksikografskog zavoda* 6. Zagreb: Leksikografski zavod.
- Endstrasser, Vilko. 1988. Istarske poslovice i izreke u zapisima Jakova Volčiča. V: Jurij Fikfak (ur.), *Jakob Volčič in njegovo delo: Zbornik prispevkov in gradiva / Jakov Volčič i njegovo delo: Zbornik priloga i grade*. Pazin: Istarsko književno društvo »Juraj Dobrila«, Katedra čakavskog sabora; Ljubljana: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU; Zagreb: Zavod za istraživanje folklor, 67–68.
- Fergusson, Rosalind. 1983. *The Penguin Dictionary of Proverbs*. London: Penguin.
- Grafenauer, Ivan. 1935. Gutsmannov besednjak in njegova zbirka pregovorov, rekov in prilik. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 30: 1–29.
- Grafenauer, Ivan. 1952. Narodno pesništvo. V: Ivan Grafenauer in Boris Orel (ur.), *Narodopisje Slovencev II*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 12–102.
- Gruntar Vilfan, Sibil. 2014. Non scholae sed vitae discimus: Vpliv klasične gimnazije na prevzemanje latinskih pregovorov v slovenščino / Non scholae sed vitae discimus: The Influence of Grammar school on Adopting Latin Proverbs into Slovenian Language. V: Vida Jesenšek in Saša Babič (ur.), *Več glav več ve: Frazеologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko; Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, 62–78.
- Grzybek, Peter. 2008. Fundamentals of Slovenian Paremiology. *Traditiones* 37 (1): 23–46.
- Gutsman, Ožbolt. 1777. *Windische Sprachlehre*. Celovec: Natisnil Ignaz Aloys Kleinmeyer.
- Hain, Mathilde. 1951. *Sprichwort und Volkssprache: Eine volkskundlich-soziologische Dorfuntersuchung*. Gießen: Wilhelm Schmitz Verlag (Gießener Beiträge zur deutschen Philologie; 95).
- Jesenšek, Vida in Saša Babič. 2014. Spremna beseda. V: Vida Jesenšek in Saša Babič (ur.), *Več glav več ve: Frazеologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko; Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, 311–316.
- Jolles, André. 1930. *Einfache Formen: Legende, Sage, Mythe, Rätsel, Spruch, Kasus, Memorabile, Märchen, Witz*. Halle (Saale): Forschungsinstitut für Neuere Philologie Leipzig.
- Jovanović, Milena. 2013. Klasična filologija v Srbiji 1944–1945: Primer Veselina Čajkanovića. *Keria* 15 (2): 181–193.
- Kastelec Matija. 1684. *Nebesbki zyl, tú je teh svetih ozhakov sveistu premishlovanie: v' katerim se sapopade visha te zhednosti lubiti, inu pred hudim djaniam béshati: na tú vézhnu spunniti, inu Bogá prou lubiti*. Ljubljana: Tadei Mayer.
- Keber, Janez. 2011. *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kmecl, Matjaž. 1976. *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Borec.
- Kocbek, Fran. 1887. *Pregovori, prilike in reki*. Ljubljana: A. Trstenjak.

- ETSEO. 1977. *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Vprašalnice*. Ljubljana: Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov.
- Leksikon. 1973. *Leksikon Cankarjeve založbe*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Levstik, Fran. 1882. Zbirka slovenskih pregovorov iz leta 1592. *Ljubljanski zvon* 2 (9): 562–564.
- Lipavc Oštir, Alja. 2014. Poznavanje in raba slovenskih pregovorov: Študija iz vzhodnega dela slovenskega jezikovnega prostora. V: Vida Jesenšek in Saša Babič (ur.), *Več glav več ve: Frazеologija in paremiologija v slovarju in vsakdanji rabi*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko; Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, 124–138.
- Logar, Tine. 1964. Jezikoslovje. V: France Bernik (ur.), *Slovenska matica 1864–1964: Zbornik razprav in člankov*. Ljubljana: Slovenska matica, 108–115.
- Lüthi, Max. 1958. Volkskunde und Literaturwissenschaft. *Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde* 9: 255–283.
- Makarovič, Marija. 1975. *Pregovori – življenjske resnice*. Ljubljana: ČZP Kmečki glas.
- Matiččetov, Milko. 1956. Ljudska proza. Pregovori in uganke. V: Lino Legiša in Avgust Gspan (ur.), *Zgodovina slovenskega slovstva I*. Ljubljana: Slovenska matica, 115–138.
- Miki (Milivoj Miki Roš). 2014. Niena župa se ne pogej tak vroča, kak se sküja: Pismo iz Sobote. *Porabje* 14 (32), 7. 8.: 5.
- Novak, Vilko. 1960. *Slovenska ljudska kultura*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Paczolay, Gyula. 1997. *European Proverbs (in 55 Languages with Equivalents in Arabic, Persian, Sanskrit, Chinese and Japanese) / Európai közmondások (55 nyelven arab, perzsa, szanszkrit, kínai és japán megfelelőkkel)*. Veszprém: Veszprémi Nyomda Rt.
- Potočnik, Iva. 2013. Stare modrosti v sodobnem likovnem izrazu. *Ravenski razgledi* 2: 10–11.
- Pucko, Veronika. 2009. Sestavinske prenovitve pregovorov v Petanovih aforizmih. *Slovenščina v šoli* 13 (1–2): 22–29.
- Radicz, pl. Peter, 1882: Zbirka slovenskih pregovorov iz leta 1592. *Kres* 2 (6): 332–334.
- Rode, Matej. 1989. Slovenski pregovori in srednji vek. V: Marja Bešter in Darja Gabrovšek Homšak (ur.), *Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: Mednarodni simpozij v Ljubljani od 29. junija do 1. julija 1988*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (Obdobja; 10), 155–158.
- Sazdov, Tome. 1970. *Pregled na makedonskata narodna proza*. Skopje: Kultura.
- Slomšek, Anton Martin. 1996. *Življenja modrost*. Celje: Mohorjeva družba.
- SSKJ. 1979. *Slovar slovenskega knjižnega jezika III*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik.
- Stanonik, Marija. 1977. Besedna umetnost. V: *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja: Vprašalnice 10*. Ljubljana: Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov, 37–72.
- Stanonik, Marija. 1979. Viljem Urbas. *Slovenski etnograf* 30: 27–36.
- Stanonik, Marija. 1995. *Iz kaosa kozmos: Kontekstualnost kontekstualnost in žanrski sistem slovenskega odporniškega pesništva 1941–1945*. Ljubljana: Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije,
- Stanonik, Marija. 1998. Peter Dajnko in slovstvena folklor. V: Marko Jesenšek in Bernard Rajh (ur.), *Dajnkov zbornik*. Maribor: Slavistično društvo (Zora; 3), 317–330.
- Stanonik, Marija. 1999. Pregovori pri Antonu Murku. V: Marko Jesenšek (ur.), *Murkov zbornik: Referati s Simpozija Anton Murko in njegov čas* (Zora; 9), 49–63.
- Stanonik, Marija. 2000. Slovene Proverbs through the Time. *Acta ethnographica Hungarica* 45 (3–4): 379–391.

- Stanonik, Marija. 2003. Pogumnemu pomaga sreča. *Traditiones* 32 (1): 83–94.
- Stanonik, Marija. 2004. Slovene Proverbs through the Time. V: Gábor Barna in József Hapák (ur.), »*Igniculi sapientiae*«: *János-Baranyai-Decsi-Festschrift: Symposium und Ausstellung zum 400. Jahrestag des Erscheinens der Adagia von János Baranyai-Decsi in der Széchényi Nationalbibliothek, 1998*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár in Osiris Kiadó, 175–195.
- Stanonik, Marija. 2008. Name-calling in Slovenia: “We” and “Others”. *Etnolingvistyka* 20: 123–147.
- Stanonik, Marija. 2009. *Zgodovina slovenske slovstvene folklore*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Stanonik, Marija. 2011. Vojteh Kurnik – kolar, mizar, rodoljub in domoznanski pesnik (1826, Tržič – 1886, Ljubljana). V: Marija Stanonik, *Literarjenje, kronopisje in rokopisje v teoriji in praksi*. Ljubljana: ZRC SAZU, 309–417.
- Stanonik, Marija. 2012. *Folkloristični portreti iz treh stoletij: Od baroka do moderne*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Stanonik, Marija. 2013. *Folkloristični portreti iz 20. stoletja: Do konstituiranja slovenske slovstvene folkloristike*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Švab, Uroš. 2003. *Teoretične opredelitve, definicije in klasifikacije pregovorov* (Diplomsko delo). Ljubljana: Oddelek za slovenistiko, Filozofska fakulteta.
- Terseglav, Marko. 2005. Kratke prozne oblike. V: Damjana Prešern in Nataša Gorenc (ur.), *Nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine (Zbirka Dnevi evropske kulturne dediščine).
- Tomše, Mojca. 1999. *Pregovori v Posavju* (Diplomsko delo). Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Trampusch, Tatjana. 1999. Živalska frazeologija v govoru vasi Dob pri Pliberku na avstrijskem Koroškem. *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* 2: 109–127.
- Turnšek, Nejc. 2012. *Pregovori in reki Antona Martina Slomška* (Diplomsko delo). Maribor: Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Trdina, Silva. 1965. *Besedna umetnost II*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Urbas, Viljem. 1869. O pregovorih in prilikah, sosebno slovenskih. V: *Jahresbericht der K.K. Ober-Realschule in Goerz*. Gorica, 2–33.
- Urbas, Viljem. 1869–1870. O pregovorih in prilikah, sosebno slovenskih. *Kmetijske in rokodelske novice* 27 (sept.)–28 (marec).
- Zorko, Zinka. 2012. Nosniki tudi danes / Živalski frazemi v koroškem mežiškem narečju. *Mohorjev koledar 2013*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 168.

VIRI

- A. K. *Sežun-ov*. 1871. Pregovori, izreki in pametnice. *Vertec* 26 (12).
- Bohorič, Adam. 1584. *Arcticae horulae succisivae, de Latino Carniolana literatura, ad Latinae linguae analogiam accommodata, unde Moshoviticae, Rutenicae, Polonicae, Boëmicae & Lusaticae linguae, cum Dalmatica & Croatica cognatio, facillè deprehenditur / praemittuntur his omnibus, tabellae aliquot, Cyrillicam et Glagoliticam, et in his Rutenicam et Moshoviticam orthographiam continentes*. Witebergae (Faks. izd. *Arcticae horulae*. Ljubljana: Mladinska knjiga; München: R. Trofenik, 1970).
- Bojc, Etbin. 1974. *Pregovori in reki na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kerin, Marija. 2013. Pismo. *Slovstvena folkloristika* 11–12 (1–2/13–14): 62.

- Košir, Stanko. 1997. *Pad pečkamē, čer s'm gor' rastu / Pod pečkami, kjer sem odrasčal*. Gozd Martuljek: Samozaložba.
- Kumer, Zmaga. 1998. Če je svečnica zelena, / cvetna nedelja bo snežena. *Družina* 47: 4.
- Kumer, Zmaga. 2004. Molc ni vedno zlato. *Družina* 53, 8. 2.: 24.
- Lubej, Nežka. 1997. *Pikapolonica, hvala za zlato kolo!: Otroške igre in plesi: Priročnik za folklorno vzgojo*. Maribor: Zveza kulturnih organizacij.
- Podbersič, Renato. 2007. *Čičke prekvantice z Goca: Folklorni obrazci z Golca v Slovenski Čičariji*. Koper: Libris.
- Podkrižnik, Mimi. 2008. Za marsikatero uspešno žensko stoji druga ženska. *Delo*, 23. 7.: 12.
- Pugelj, Tamara. b. n. l. *Rezultati ankete o rabi pregovorov v Kosezah pri Ilirski Bistrici* (Seminarska naloga).
- Sveto pismo. 1997. *Sveto pismo Stare in Nove zaveze: Slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov*. Ljubljana: Svetopisemska družba.
- Šifrer, Tone. 1947. *Kmet in stvari*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Štrukelj, Mirjam. 2014. *Doma smo na Krasu: Zbornik ob 20. obletnici otroške folklorne skupine Kamenčki*. Sežana: KD Borjač in vrtec Sežana.
- Toič, Ana. 2003. *Tisoč stavkov*. Kočevje: Klub literatov Kočevske, samozaložba.
- Trubar, Primož, 1557 (1582): *Ta slovenski kolendar*. Tübingen.
- Vogel, Milan. 2005. Kjer žena hlače nosi, si mož kruha prosi. *Delo*, 13. 9.: 9.

ZBIRKE

- Dolenc, Bogdan. 2001. Zakladi ljudske modrosti [stalna tedenska rubrika]. *Družina* 50: 7.
- Dolgan, Marjan. 1995. Donesek k bodoči veliki zbirki slovenskih pregovorov. *Traditiones* 24: 447–452.
- Đorđević, Slobodan (ur.). 1996. *Vukove Narodne poslovice s registrom ključnih reči*. Beograd: Nolit.
- Hrovat, Mirko. 1983. *Človek v zrcalu pregovorov*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Ilich, Iztok. 2003. *Pregovori in reki / Proverbs and Sayings* (prev. Erica Johnson Debeljak). Ljubljana: DZS (Živo izročilo).
- Illich, Iztok. 2005. *Pregovori in reki / Sprichwörter und Bauernregeln* (prev. Frank Gabi). Ljubljana: DZS.
- Kocbek, Fran. 1887. *Pregovori, prilike in reki*. Ljubljana: A. Trstenjak.
- Kocbek, Fran in Ivan Šašelj. 1934. *Slovenski pregovori, reki in prilike*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Kosi, Anton. 1892. *Zabavna knjižnica za slovensko mladino II*. Ljubljana: Izdajatelj in W. Blanke.
- Kosi, Anton. 1902. *Zabavna knjižnica za slovensko mladino X*. Ljubljana: Izdajatelj in Katoliška tiskarna.
- Kosi, Anton. 1910. *Zabavna knjižnica za slovensko mladino*. Ljubljana: Izdajatelj in Učiteljska tiskarna.
- Krikmann, Arvo idr. 1987. *Estonische Sprichwörter*. Tallinn: Eesti Raamat (Proverbia Estonica V: 2; Monumenta Estoniae Antiquae III).
- Lenardič, Darja. 1986. *Zlata pravila življenja*. Jesenice: Samozaložba.
- Ložar - Podlogar, Helena. 1995. Kdor poslušaj pive, lahko bukve piše: Pregovori in reki, ki jih je zapisal ali si jih izmislil Janez Trdina. *Traditiones* 24: 425–445.
- Ložar - Podlogar, Helena. 1996. Široko je po svetu, ozko po domačem dvorišču: Pregovori in reki, ki jih je zapisal ali si jih izmislil Janez Trdina – II. *Traditiones* 25: 383–394.

- Megiser, Hieronim. 1592, 1605. *Paroimiologias pars prima: qua continentur Sententiae insigniores, ex optimis et probatissimis quibusq[ue] Graecae [et] Latinae linguae scriptoribus, tam poetis, quam oratoribus, desumptae ... / auctore Hieronymo Megisero ...; in calce libri adjectum est specimen aliquod paraphraseos epigrammatum M. Val. Martialis, eodem auctore. Graecii Stiriae: excudebat Georgius Widmanstadius ...*
- Meier-Pfaller, Hans-Josef. 1979 (1970). *Das große Buch der Sprichwörter*. Esslingen: Bechtle.
- Mieder, Wolfgang. 2004. *Proverbs: A Handbook*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.
- Montreynaud, Florence, Agnès Pierron in François Suzzoni. 1994. *Dictionnaire de Proverbes et Dictions*. Paris: Les Usuels du Robert.
- Morato, Nada. 2014. *P'r n's k'ntamo eno šrajamo t'ku*. Korte: Kulturno društvo Korte.
- Prek, Stanko. 1982. *Ljudska modrost: Pregovori, domislice in reki*. Ljubljana: ČZP Kmečki glas.
- Rafolt, Zmag. 2002. *Dedova modrost*. Maribor: Založba Drumac.
- Schreiner, Henrik in Franc Hubad (ur.). 1907. *Čitanka za obče ljudske šole, izdaja v 4 delih. II. del*. Dunaj: Cesarsko kraljeva zaloga šolskih knjig.
- Zaorálek, Jaroslav. 1947. *Lidová rčení*. Praga: Fr. Borovy.
- Zaorálek, Jaroslav. 1996. *Lidová rčení*. Praga: Aurora.
- Zorec, Marjeta in Stane Vodopivec. 2004. *Najlepsi slovenski pregovori in reki*. Ljubljana: Mladinska knjiga

ILUSTRATIVNO GRADIVO

Delo, 15. 9. 2007: 17, 28. 9. 2007: 1, 29. 9. 2007: 1.

Jana 40, 2. 10. 2007: zadnja stran.

Slovenija: City magazine, od 7. do 21. 7. 2008: 12.

Sonček, TUI potovalni center, 2013, 2.

Vikend: RTV programi od 2. do 8. avgusta 2008, 17.

SLOVENIAN SAYINGS AS CULTURAL HERITAGE: CORPUS
CLASSIFICATION AND EDITING

Until recently, folklore forms were the most neglected research area in Slovenian literary folklore studies. For this reason, systematic attention has been dedicated to them for many years, which is also proven by the doctoral dissertation Estetska struktura slovenskih folklornih obrazcev . . . (The Aesthetic Structure of Slovenian Folklore Forms . . . ; Babič 2012).

Sayings, as the most representative of these, are the subject of the project Slovenski pregovori kot kulturna dediščina: klasifikacija in redakcija korpusa (Slovenian Sayings as Cultural Heritage: Corpus Classification and Editing). After publications on collecting them and the first reflections on them, work continued with systematic inventorying from older sources: dictionaries, grammars, museum collections, nineteenth-century newspapers, manuscript collections at the National and University Library, older and modern Slovenian literature, and term papers and undergraduate theses at the departments of Slavic languages and literatures (i.e., Slovenian studies) and ethnology

(i.e., ethnology and cultural anthropology) at the University of Ljubljana's Faculty of Arts. Access to contemporary material was made possible by collecting material from newspapers, radio, and television, as well as fieldwork.

The result of several decades of effort is a corpus of Slovenian sayings that comprises 63,081⁴³ extracts with sources arranged in fourteen categories. The last among these, *Ustni viri* (oral sources), comprises three hundred informants. To date, 511 sources and 2,698 sub-sources have been registered. However, the goal of the project is not merely quantity, but the quality of the work carried out.

1. The project group has sought to compile the most complete inventory possible, especially from older sources.
2. It was therefore necessary to check on an ongoing basis, especially for the first classification, whether the extracts correspond to the working definition of a saying.
3. Other types of folklore forms or even other types of literary folklore were excluded.
4. The entire time, intensive collation and editing of the material took place.
5. A model was created for digitizing sayings (also in context when possible).
6. Only in this way is it possible to gather versions and variants of one and the same saying in the same place.
7. In addition to this extremely demanding work, the most difficult task was classifying the sayings. There still exists no reliable and internationally established system for them, and so it was initially planned to use the system from the questionnaires for the research project *Ethnological Topography of Slovenian Ethnic Territory*. However, this and all of the conceptual models proved to be unsuitable, and so we decided to solve the problem independently and to proceed from inductive premises. For this purpose, we examined the first seven thousand sayings, which is over ten percent of the material collected. Upon concluding that the sample was numerically sufficiently reliable to create a classification system, the empirical classification was developed in four steps: from the first four hundred entries, which contained over five thousand keywords, 260 entries were prepared for computer processing along with their appertaining keywords. A statistical model for categorizing sayings into individual groups based on their message/content is envisaged as the classification methodology.
8. Because of the great quantity of material, in addition to the standard philological analytical and ethnological comparative methods, a large number of statistical operations were necessary, which were created by the IT-trained component of the project team.
9. For each saying, in addition to the basic entry, we also took into account the oldest transcription of the saying (even in the Bohorič alphabet, etc.), its versions and variants, and, when possible, dialect forms.
10. The original and main result of the project is a collection of Slovenian sayings designed based on research with added scholarly format and comprehensive reflection on their function

⁴³ However, this number continues to vary due to combining versions and variants, so that the current number stands at 62,686.

and, in part, genre definition. It is anticipated that publication of the material, which is currently only accessible in-house, will represent a basic work of Slovenian paremiology, a primary source for European research on sayings, and a welcome study tool.

11. *From the social and economic point of view, the corpus will be applicable for many disciplines in the humanities and social sciences.*
12. *The computer technology incorporated into classifying the sayings may also prove useful for other folklore genres and even beyond literary folklore studies: the classification of short text messages (SMS) on cell phones or user commentaries on web pages. Using them may allow effective classification of users' questions about products or services, and providing answers to these questions. Such artificial intelligence technologies are also applicable in any transmission of public information (public administration, healthcare, etc.).*

Akad. prof. ddr. Marija Stanonik, ZRC SAZU Inštitut za slovensko narodopisje
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, marija.stanonik@zrc-sazu.si